

Ціна 1.00 док.

НОВІ ДНІ

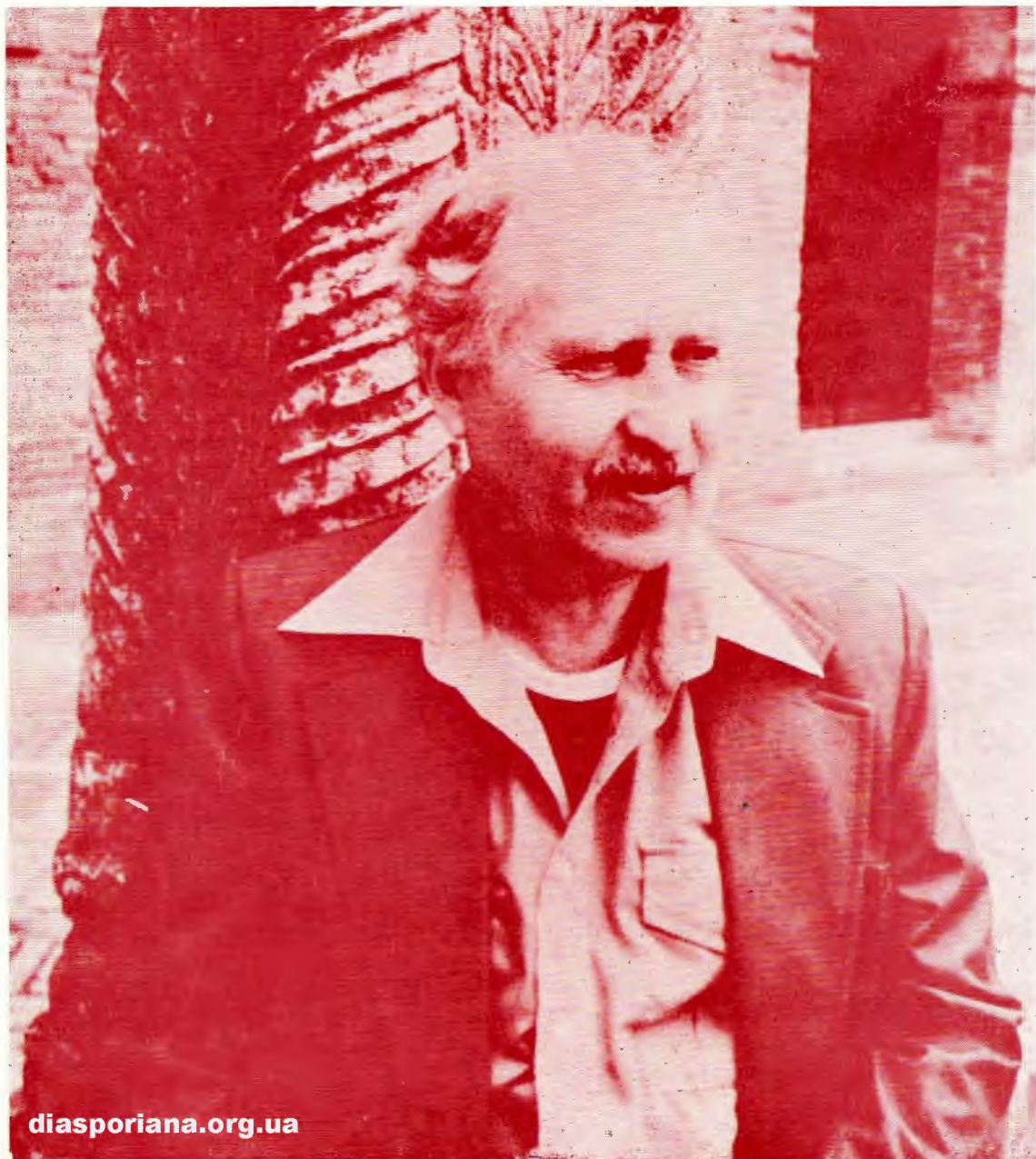
• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК XXIX

ЛИСТОПАД — 1978 — NOVEMBER

Ч. 345

diasporiana.org.ua

НОВІ ДНІ

UNIVERSALNIA ILLUSTRATIONI MISCHE

NOWI DNI

A Ukrainian Monthly published every month
except August by the Nowi Dni Co. Ltd.

Second Class Mail Registration Number 1668
International Standard Serial Number ISSN 0048-1017

Засновник і редактор 1950-1969 П. К. Волиняк

Видає

Спілка "НОВІ ДНІ" з обм. відповідальністю

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Мар'ян Дальний -- головний редактор
Члени Редколегії: Тоня Горохоєвич, Василь І. Гришко,
Дмитро Кислиця, Олексій Коновал, Іван Манастир-
ський, Омелян Тарнавський (технічний редактор),
Ярослав Харчун, Марко Царинник.

Адміністратор — Григорій Мороз, тел. 252-4553

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

NOWI DNI

Box 126, Postal Station "N"

TORONTO, ONT., CANADA

M8V 3S4

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ (на рік)

Австралія — 6.50 австралійських доларів

Канада і США — 8.00 доларів

Франція — 25 франків

Англія — 4.00 англ. фунти

Всі інші країни Європи і Півд. Америка \$5.00

НАШІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Англії:

Mr. A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London W. 11, England

В Австралії:

Mr. S. Krywolar, Box 1586 M, G.P.O. Adelaide
S. 5001, Australia

На Чикаго і околиці:

Mr. D. Sawertailo,
1745 Juniod Terr., Des Plaines, Ill. 60016, USA

На Філадельфію і околиці:

Mr. S. Jewsevskij,
420 Woodhaven Place, Philadelphia, Pa. 19116
USA

На Тандер Бей і околиці:

Mr. P. Swyrydenko
133 Bethune Street
Thunder Bay "F", Ont.
P7C 2G4

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

Від редактора — ПОРОЗУМІЙМЄСЯ	1
Дмитро Чуб — СЛОВО ПРО ГОР.І КАЧУРОВСЬКОГО	2
І. Качурівський — ЛІСОВІ СОНЕТИ, З НОВИХ ПОЕЗІЙ	3
Франческо Петрарка — СМЕРТЬ СОФОНІЗБИ (переклад Ігоря Качурівського)	5
Остап Тарнавський — ДОРОГОВКАЗ	6
Гораций Фляк — ДО МЕЦЕНАТА (переклад В. Шаяна)	8
Рубен Даріо — ВЕНЕРА (переклад Я. Харчуна)	8
Гелій Скегірзов — НАБОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ	9
Леся Богуславець — ДИСИДЕНТИ	13
Гр. Костюк — ПЕРЕД ВЕЛИКОЮ ЮВІЛЕЙНОЮ ДАТОЮ	14
С. О. Єфремов — БЕЗ ХЛІБА (закінчення)	18
І. Жак — ДУМА ПРО КОЗАЦЬКИХ ОТАМАНІВ І ЛІТЕРАТУРУ-ЧАЙКУ	22
М. Дальний — ЮГОСЛАВСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ	23
П. Феденко — МІРКУВАННЯ ОЛЕНИ НЕСІНОЇ НА ІСТОРИЧНІ ТЕМИ	26
М. Качаюв — ПІДВОДНІ РУДНИКИ	28
В. Голуб — КНИЖКА ПРО МОСКОВСЬКІ ЗЛОЧИНИ	30
Г. Гордієнко — АЛЬМАНАХ УНСоюзу НА РІК 1978	30
** — ПОВІДОМЛЕННЯ, НОВИНИ, ХРОНІКА	32
— ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ	35

На першій сторінці обкладинки:

Ігор Качурівський, Італія, 1978

- Усі права застережені. Передруки і переклади дозволені тільки за згодою Видавництва.
- Статті з поданими іменами авторів не конче відбивають позицію редакції.
- Редакція не відповідає за зміст платних оголошень.

КНИЖКИ НА ПРОДАЖ

Іван Бережний. **УКРАЇНЬСЬКА МОВА**: початкова граматики української мови ч. I. — Ціна 1.50 дол.

Петро ВОЛИНЯК. **ПОГОВОРИМО ВІДВЕРТО**: з публіцистичної і літературної творчості. 680 стор. — Ціна 12.75 дол.

Вол. Викичиченко. **МІМ ДВОХ СМІЛ**: драма. — Ціна 1.00 дол.

Петро ВОЛИНЯК. **КИЇВ**: читанка для 3-ої класи. 4-те видання. — Ціна 1.50.

Петро Воляняк. **ЛАНИ**: читанка для 4-ої класи. 4-те вид. — Ціна 1.50 дол.

Петро ВОЛИНЯК. **ДНІПРО**: підручник з історії української літератури і хрестоматія. Вид. друге. — Ціна 2.50 дол.

П. Карпенко-Криниця. **ІНДІАНСЬКІ БАЛЯДИ**. — Ціна 2.00 дол.

Дмитро Кислиця. **ГРАМАТИКА УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ**, ч. I. Фонетика й морфологія. Восьме видання. — Ціна 3.00 дол.

Дмитро Кислиця. **ГРАМАТИКА УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ**, ч. II. Синтаксис. Четверте видання. — Ціна 3.50 дол.

Олена Курило. **УВАГИ ДО УКРАЇНЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ**. Видання п'яте. — Ціна 2.00 дол.

А. Бондаренко. **СЛОВО В ДИСКУСІЇ, ЯКОЇ НЕ БУЛО**. — Ціна 1.00 дол.

Василь Гришко. **ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ**. — Ціна 1.50 дол.

А. Юриняк. **КАМІКАДЗЕ ПАДАЄ САМ**: оповідання й фейлетони. — Ціна 4.00 дол.

Дмитро Чуб. **З НОВОГІВІНЕЙСЬКИХ ВРАЖЕНЬ**: на слідах Миклухи-Маклая. Книжка багатоілюстрована. — Ціна 3.50 дол.

Всі книжки замовляти в адміністрації "Нових днів". Адреса адміністрації подана на 2-ій сторінці обкладинки. Ціни включають кошти пересилки.

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА РОЗБУДОВУ В-ВА "НОВІ ДНІ"

на день 31 жовтня 1978 р.

Т. Маленко, Каліфорнія, ЗСА	\$7.00
М. Ганін, Філадельфія, ЗСА	5 00
В. Мигаль, Оттава, Канада	4.00
В. Гольм, Оттава, Канада	4.00
М. Зима, Мт. Бріджей, ЗСА	2.00
І. Данковський, Гемден, ЗСА	2.00
І. Гарас, Віндзор, Канада	2.00
І. Передерій, Монреаль, Канада	2.00
І. Юрченко, Су Ст. Марі, Канада	2.00
А. Роюк, Нью-Вестмінстер, Канада	2.00
О. Бондар, Гловіс, Каліфорнія, ЗСА	2.00
Н. Пруненко, Торонто, Канада	2.00
О. Штихно, Ляшін, Канада	2.00
Д. Федик, Торонто, Канада	2.00

Разом \$40.00

Спасибі всім за допомогу!

Редакція і Адміністрація Н. Д."

ПРОХАЄМО

цю форму зголошення передплати відтати і вивонити, долучити Вашого чека і НЕГАЙНО ВИСЛАТИ на адресу адміністрації "Нових днів".

ЗГОЛОШЕННЯ ПЕРЕДПЛАТИ

До Адміністрації журналу "Нові дні"
в Торонто

Адреса: NOWI DNI

Box 126, Postal Stn. "N"
Toronto, Ont. M8V 3S4, Canada

Оцим зголошую свою передплату на журнал "Нові дні". Одночасно надсилаю чеком — грошовим переказом (непотрібне перекреслити)

- 1) Річну передплату за 1979 рік \$ 8.00
- 2) Залеглу передплату до кінця 1978 р. \$ .....
- 3) Даток на пресфонд "Нових днів" \$ .....

Разом \$.....

Біля Вашої адреси надруковано, до якого місяця і року заплачена Ваша передплата. Тож легко врахувати Ваше задовження до кінця 1978 року.

(власноручний підпис)

(місцевість і дата)

МОЯ АДРЕСА

(вивонити читно латинкою)

Ім'я і прізвище .....

Вулиця і ч. дому .....

Місто і провінція (стейт) .....

Поштовий код .....

ЗАУВАГА: Висилайте гроші НЕГАЙНО, бо від 1-го січня 1979 р. річна передплата "Нових днів" буде — \$10.00 (десять).

POSTAGE PAID AT TORONTO
Second Class Mail Registration
Number 1668

if not delivered please return to:
NOWI DNI
Box 126, Postal Station "N"
Toronto, Ont., Canada M8V 3S4

УКРАЇНСЬКА КНИГА ТОРОНТО

НОВА ЛІТЕРАТУРА, ЩОЙНО ОДЕРЖАНА З УКРАЇНИ

Іваненко Оксана. МАРІЯ. Роман. "Дніпро", Київ 1977, стор. 578.	Ціна \$6.75
Це роман про життя видатної української письменниці Марка Вовчка — Марії Олександрівни Маркович, про складну особисту долю, про дружбу з передовими письменниками 19 сторіччя: Т. Шевченком, О. Герценом, І. Тургенєвим, Д. Писаровим.	
Кархут В. ЛІКИ НАВКОЛО НАС. "Здоров'я, Київ 1978, стор. 200.	6.50
Кобиліяньська Ольга. ВИБРАНІ ТВОРИ. "Дніпро", Київ 1977, стор. 680.	9.75
До книги увійшли оповідання "Жебрачка", "Некультурна", "За гстар", "Лист засудженого вояка до своєї жінки", "Вовчиха", "Земля", "В неділю рано зілля копала" та інші.	
Микитин Т. КРІЗЬ БУРІ. Історичні повісті. "Каменярь", Львів 1976, стор. 320.	1.95
Склярєнко Семен. ВОЛОДИМИР. Роман. "Дніпро", Київ 1975, стор. 424.	5.20
Гарно оформлене подарункове видання, великого формату.	
Стефаник Василь. КЛЕНОВІ ЛИСТКИ. Оповідання. "Дніпро", Київ 1978, стор. 214.	5.25
Томчаній Михайло. ЖМЕНЯКИ. Трилогія. "Дніпро", Київ 1974, стор. 733.	3.35
До книги увійшли три романи "Тихе містечко", "Брати", "Жменяки" про життя закарпатського села від кінця першої світової війни до наших днів.	
Углярєнко Петро. ПІСЛЯ ДОВГОЇ НОЧІ. Роман. "Рад. письменник", Київ 1975, стор. 376.	1.95
Книга про довгу ніч татарського панування.	
Федорів Роман. ОТЧИЙ СВІТЛЬНИК. Роман. "Каменярь", Львів 1976, стор. 503.	3.00
Книга про складну епоху міжкнязівських чвар, про боротьбу з половцями.	
Франко Іван. ЗАХАР БЕРКУТ. Образ громадського життя Карпатської Русі в 13 віці.	4.50
"Дніпро", Київ 1974, стор. 168.	
Шевченко Тарас. КОБЗАР. "Дніпро", Київ 1976, стор. 574. — Чудове подарункове видання, великого формату.	13.95

ПИШТЬ ЗА СПИСКАМИ КНИЖОК І ПЛАСТИНОК!

- УВАГА! Поштові витрати за пересилку пластинок і книжок оплачує покупець.
- У Канаді за один фунт книжок поштова оплата — 25 центів, у США — 54 центи.

UKRAINSKA KNYHA

1162 Dundas Street West, Toronto, Ontario M6J 1X4, Canada

Tel.: 532-8928

Література, публіцистика, наука, мистецтво

ВІД РЕДАКТОРА

П О Р О З У М І Й М О С Я !

"НАБОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ"

В "Нових днях" за липень-серпень минулого року була надрукована коротка біографічна довідка про ув'язненого радянською владою й тяжко хворого українського письменника Гелія Івановича Снегір'ова та довші уривки з передмови до його лірико-публіцистичної розвідки "Набої для розстрілу". Тоді ж деякі українські еміграційні видавництва проголосили, що вкортці надрукують цю працю Г. І. Снегір'ова повним виданням. Від того часу минуло майже півтора року, на жаль, "Набої для розстрілу" досі не вийшли, і нам невідомо, чи і коли вийдуть.

Щоб не відтягати цієї важливої справи в безконечність, ми починаємо друкувати "Набої для розстрілу" в цьому числі "Нових днів" і маємо намір видати цей твір із усіма супровідними ілюстраціями якнайскоріше. Якщо якесь інше українське видавництво таки справді друкує цю надзвичайної сили "бомбу", то просимо повідомити нас, чи скоро вона появиться. В такому випадку "Нові дні" відмовляться від дублювання і зайвої "конкуренції", тим більше, що фонди наші досить обмежені.

ПЕРЕДПЛАТА "НОВИХ ДНІВ"
БУДЕ ПІДВИЩЕНА

У зв'язку з постійним збільшенням коштів видавання, В-во "Нові дні" змушене підвищити від Нового Року передплату на журнал з 8.00 до 10.00 дол. Читачі, які бажають отримувати "Нові дні" й далі по теперішній ціні, матимуть таку змогу, передплативши журнал або відновивши передплату на нього НЕГАЙНО, ще до кінця цього року.

Дехто з передплатників, намагаючись подолати інфляцію, присилає передплату на п'ять, а то й на десять років наперед. Нам приємно знати, що читачі мають стільки довіря до довголіття "Нових днів", але просимо не висилати передплати більш ніж НА ДВА РОКИ, бо при сучасному економічному "поступові" кошти видавання журналу за п'ять років можуть подвоїтися і Ваші "Нові дні" можуть на цьому потерпіти. Отож для певности задовольнімся традиційною трійцею.

НАДЗВИЧАЙНИЙ НАКЛАД "НОВИХ ДНІВ"

Наш журнал за липень-серпень ц.р., присвячений сл. пам. Михайлові Сосновському, викликав особливо велике зацікавлення і попит. Сьогодні в "Листах до редакції" друкуємо кілька прихильних відгуків. Серед багатьох подібних відгуків був і ОДИН негативний. Мовляв, якщо ми присвятили Сосновському аж десять сторінок, то скільки сторінок мали б присвятити, наприклад, сл. пам. Іванові Багрянному. Мушу підкреслити, що я рішуче проти такої осоружної "математики"; я проти того, щоб ставити наших провідників рядочком від "найвищого" до "найнижчого", як це заведено серед комуністичних і інших тоталітарних президій. І. П. Багрянному ми можемо присвятити й цілий журнал, якщо його шанувальники напишуть і пришлють живий, актуальний і свіжий матеріал про нього. На жаль, у 15-річчя з дня його смерті багато пригадували, багато радили й обіцяли, але... не прислали нічого. Добре, що голова ОУП "Слово", Остап Гарнавський, прочитав бодай відважну доповідь про покійного, яку й друкуємо в цьому числі.

А тому, що "Нові дні" за липень-серпень цілком вичерпані, а попит на них і далі триває, Видавництво видало недавно те число другим, надзвичайним накладом. Надзвичайним, бо там додатково передруковано мої статті "Пригадаймо наше кредо" і "УНРада, УДР і ми". Колеги зробили це без попереднього порозуміння зі мною, тому хай читачі не обвинувачують мене в якійсь самореклямі.

Невелика кількість цього надзвичайного випуску є ще у Видавництві, і бажаючи можуть замовити його, пересилаючи \$1.25 за один примірник разом із пересилкою.

ПРОСИМО ЦЬОГО НЕ РОБИТИ

Останнім часом чомусь щораз більше навіть досвідчених працівників пера, — а серед них і деякі наші співробітники, — посилають ЦІ САМІ свої праці до кількох українських видавництв водночас. Було б усе в порядку, якщо б автори повідомили про це редакторів, щоб редактори могли вирішити, чи друкувати такі праці, чи ні.

СЛОВО ПРО ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО

(З нагоди його шестидесятиріччя.)

Читаючи ще першу збірку поезій "Над світлим джерелом" видатного сьогодні поета, перекладача й літературознавця Ігоря Качуровського, що вийшла 30 років тому в Зальцбурзі, впадає в око, що він уже тоді прийшов у літературу зформованим поетом. У цій збірці знаходимо не тільки досить оригінальні й майстерні поезії автора, а й його досконалі переклади з інших мов.

Недарма ще в 1962-му році Вадим Лесич, пишучи про поетів української еміграції 1940-их років, підкреслював, що "Ігор Качуровський доволі послідовний учень неоклясичної школи і володіє доброю віршованою технікою... Його поезія прозора й досить точна в окресленнях, не позбавлена ліричного тремтіння і щирої постави"...

Це писав Вадим Лесич, маючи на увазі лише першу збірку поезій Качуровського, бо друга — "В далекій гавані", що вийшла в Буенос-Айресі в 1956 році, — не належала до поезій 40-их років.

З того часу минуло багато років. Своє 60-річчя з дня народження і 30-річчя літературної творчости Качуровський зустрічає з багатьма творчими здобутками, не тільки як поет, а і як досконалий літературознавець та перекладач із сімох мов світу. Відзначаючи ці ювілейні дати, варто згадати про його творчі й життєві мандри. Батько Ігоря, Василь Качуровський, свого часу закінчив юридичний факультет університету Св. Володимира в Києві, ніколи не був в армії і не належав до жодної партії. Мати закінчила Вищі жіночі курси (слов'яно-руський відділ), належала до "передових" курсисток, зблизька знала Валентина Садовського, Симона Петлюру, Миколу Порша.

Народився І. Качуровський 1-го вересня 1918 року в Ніжені, на Чернігівщині, але дитячі роки провів у селі, під Ніженом, у маєтку матері, де

На жаль, більшість матеріалів приходить без відповідних супровідних пояснень, або з "поясненнями" на зразок: "Посилаю вам цілком свіженьку рецензію на такий то твір"...

Урадуваний редактор перечитує таку рецензію, часто виправляє її, віддає до набору, витрачає час на читання коректи, а тоді раптом зустрічає цю "свіженьку рецензію" у "Свободі" чи в якійсь тижневій газеті. Тому, що "Нові дні" є місячним журналом, вони не мають змоги в таких випадках випереджувати щоденні чи тижневі газети та й не можуть триматись на передруках із них. Просимо всіх наших співробітників мати це на увазі й не спричинятись до того, щоб "Нові дні" стали журналом "передруків". Просимо також бути терпеливими й не сподіватись, що надісланий матеріал буде надрукований негайно в найближчому номері журналу. (М. Д.)

був дім і 9 гектарів садка. А через те, що дім був під залізом, а мати походила "з панів", то цього було досить, щоб родина за радянської влади зазнала багато переслідувань. І хоч батько був "радянським службовцем", місцева влада запропонувала йому розвестися з "дворянкою". А тому, що батько не виконав цього наказу, довелося родині тікати з села. Урятував їх сусід (у 1933 р. він помер з голоду), який повідомив про пляноване виселення на північ і сам одвіз їх уночі до Ніжена. Батько лишився без праці, але й тут було небезпечно: добрі люди попередили про загрозу арешту, і родина мусіла тікати геть з рідного краю аж до Курська.

Там Ігор закінчив семирічку, а тому, що в тій школі не було 8-ої класи, пішов до так званої "зразкової школи", де навчалися діти місцевої верхівки й усі учні були піонерами. Ігор не хотів стати піонером, тому йому оголосили бойкот, а вчителі, певно, за наказом згори, не питаючи, ставили погані оцінки. Три роки в тій школі були для хлопця найкошмарнішим періодом у його житті. Лише один єврейський хлопець, якого звали Марек, не підпорядкувався постанові зборів і його не бойкотував.

По закінченні десятирічки І. Качуровський подав документи до МІФЛ (Московський Інститут філософії, літератури й історії). Але тоді був великий вплив відмінників, тож І. К. не пройшов за конкурсом. Він вступив до Курського педінституту. Але на цьому тільки виграв, бо це було місце, куди висилали небажаних ("опальних") професорів. Якраз сюди після кількарічного заслання прибув і відомий тепер наш проф. Петро Одарченко. Тоді ж до Курська потрапив і кол. проф. Московського університету Борис Ярхо, пізніше один з редакторів В-ві "Академія", перекладач російською мовою "Пісні про Ролянда", "Пісні про мого Сіда", "Саги про Волсунгів" і інших шедеврів світової літератури. Він мав європейську освіту, знав понад 20 мов, був знавцем доби середньовіччя і творцем Методології точного літературознавства". Від нього Ігор Качуровський уперше почув ім'я Миколи Зерова. який перед арештом готував антологію "Пісні римляни", що мала вийти у в-ві "Академія".

За ініціативою доц. Западова, група студентів почала працю над книгою "Метрика Державина", в якій більшу частину матеріалу підготував наш ювіляр. Цю книгу мала видати Академія наук, та війна перекреслила всі ті плани.

У 1942-му році, після приходу німців, родина Качуровських повернулася до рідного села. Тут вони довідалися, що з 8-ми господарів на їх вулиці збереглися тільки 4, а решта померли з голоду або були вислані. А з однієї бідняцької ро-

дини, що мала 13 осіб, урятувалась від голоду лише одна стара дівка.

У 1943-му році, після німецької поразки під Курськом - Білгородом, Ігор Качуровський з батьками вирушив на Захід. Наприкінці війни вони вже були в Австрії, в Карінтії. Там наш поет познайомився з поетом Борисом Олександровим і з білоруським поетом Алесем Салав'єм. Таборове життя проходило в Шпітталі, над Дравою, і в Філляху. Там був гурток інтелігенції, що мав літературні зацікавлення. До того гуртка належали і Марія Струтинська й Ольга Мак.

Писати почав І. Качуровський рано, ще будучи студентом, але більше займався літературознавством. Друкувати поезії почав лише в 1946-му році і відразу ж мав успіх: на конкурсі в Зальцбурзі дістав премію за перше своє оповідання. А в 1948-му році виходить уже його перша збірка поезій "Над світлим джерелом".

Того ж року їхня родина виїхала до Аргентини, де "вірші й поети нікому непотрібні". Хоч правда, один таборовий "діяч" теж казав йому, що "Україна не потребує поетів"! В Аргентині вони оселились в найубогішому передмісті Буенос-Айресу, де доми з бляхи, повітря затруєне смородом різниць, а небо застелене чорною хмарою диму з електрики. Минуло 20 років тяжкої праці звичайним робітником портової залізниці. Доводилося йому бути вантажником на складі, асфальтувати вулиці під нестерпним, палаючим сонцем і виконувати іншу тяжку працю.

Лише наприкінці 50-х років він опанує еспанську мову, ставши вільним слухачем Графотехнічного інституту (щось на зразок школи письменників). Останнім часом він приходив з праці, скидав комбінезон і йшов сам до університету читати лекції для студентів. Але це давало лише підробіток, а не заробіток.

В ті роки, переважно суботніми вечорами, він написав поему "Село", кишенькову монографію "Новеля як жанр", повість "Залізний куркуль", другу книжку поезій "В далекій гавані" (1956), опрацював капітальну монографію "Строфіка", дві чудові книжки прози — "Шлях невідомого" і "Дім над кручею", потім дві талановиті збірки лірики — "Надвечір'я" і "Пісня про білий парус", до якої ввійшли й переклади з еспанської та інших мов.

Після падіння другої диктатури Перона матеріальні умови в Аргентині покращали, і він з батьками купив за містом шмат землі, де вони побудували дім.

Довший час Ігор Качуровський був відірваний від літературного життя, не мав ширших зв'язків з українськими письменниками, що жили по інших країнах. Лише пізніше налагодилося листування з поетом Михайлом Орестом, чия смерть у березні 1963-го року була для нього такою ж болючою, як і смерть матері того ж року.

Ще в Зальцбурзі Ігор Качуровський був знайомий з Юрієм Кленом, Докією Гуменною, Петром Волиняком та Іваном Кошелівцем. В Аргентині його в'язала дружба з скульптором Костем Бульдином, Олексом Сацюком, Анатолом Галаном і з аргентинським журналістом Гейно

І. КАЧУРОВСЬКИЙ

З НЕДРУЖОВАНОЇ ЗБІРКИ "СВІЧАДА ВІЧНОСТИ"

ЛІСОВІ СОНЕТИ

Дружині

1.

Таки знайшли незайману дільницю.
Могута буків радує серця.
Стара сосна, заввишки із дзвіницю,
Підносить темну крону до творця.

Біля дороги бачимо таблицю:
Розбійники напали на купця,
Кінь збив котрогось, врятував їздця —
І той Марії збудував каплицю.

Розбійники давно перевелись.
І тільки ліс — той самий, що колись...
І раптом — зруб...

Калюжі, мох подертий,
Столочено і нежер, і траву,
Для тягачів наведено жорству.
Тут не коса — пила за зброю смерти.

Квітень 1977

2.

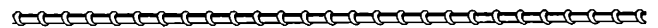
Тут не коса — пила за зброю смерти —
І я вже чую гострий звук пили...
Це їй покірні — велетні лягли,
Це зуб її, що має все пожерти.

Лиши бо, сосно, поривання вперте
До тих джерел, де янголи пили.
Лише трачіння золоті пили
Розсиплеш, умираючи, тепер ти.

І ми удвох царицю лісову
В прощальні замикаємо обійми —
Бож мох подерто, стоптано траву,

І скоро хтось її корону здіме.
Вона пишалась декілька століть —
Останній день сьогодні тут стоїть...

13 квітня 1977

Чернасом, що в минулому був улюбленим учнем Миколи Зерова. Живучи в Буенос-Айресі, Ігор Качуровський часто виступав з читанням своїх творів і з доповідями на літературні теми. У 1963-64 рр. викладав стару українську літературу (княжа доба) і старослов'янську мову на курсах славістики при Католицькому університеті, а в 1968-му році еспанською мовою курс російської літератури "пара градуадос" при університеті Спасителя. Одружившись з Лідією, доч-

кою маляра Бориса Крюкова й акад. малярки Ольги Гурської, переїхав до Мюнхену, ставши працювати в Радіо "Свобода".

У Мюнхені наш письменник і літературознавець захистив в УВУ дві дисертації: докторську на тему "Давні слов'янські вірування і їх зв'язок з індо-іранськими релігіями" та габілітаційну (іспит на звання доцента) на тему "Основні функції літератури". Гепер щороку д-р І. Качуровський читає лекції в УВУ на літніх семестрах: "Напрямок української літератури", "Українська література між двома війнами", "Віршознавство" й "Основи аналізу мовних форм (стилістика)".

Його літературні і наукові праці високо оцінили такі видатні фахівці як Володимир Державин, Микола Глобенко, Лев Ребет, Микола Нервлі (чеський україніст), Гейно Цернаск, Емануїл Райс, Тетяна Фесенко (рос. філолог), Анатоль Кузнецов, Наум Коржавин, Ігнатій Шенфельд, Юрій Терапіано, Борис Філіпов, Олександр Варді та інші. Найкращі переклади нашого ювілята чужими мовами здійснили — Лідія Алексеева (російською) і Ватсон Кіркконелл (англійською).

Заслужену й авторитетну оцінку як літературного радіокоментатора, Ігор Качуровський дістав від українця — поета Миколи Руденка. У листі, що датований 17. 12. 1975 р., він писав: "Дорогий Ігоре! ...Я глибоко шаную Ваш труд. Бачу: Ви цілком вільно орієнтуєтесь у світовій літературі і філософії. Широко, повно, безкомпромісно. Ваші судження не просто влучні — вони позначені справді високою культурою, добрим смаком і, щиро кажучи, не аби-яким талантом. Радий, що Ви, так само, як і я, високо цінуєте Плужника і Л. Первомайського. З останнім упродовж 30 років ми були дуже близькими друзями" ...

Жанри творчості Ігоря Васильовича не обмежуються згаданими вище: він і автор дитячої казки-поєми "Пан Коцький" (до ілюстрацій Бориса Крюкова), яка ще чекає свого видавця, до його жанрових здобутків належить і так звана "готична новела".

Та ось перед нами на столі вже готова до друку нова збірка поезій "Свічада вічності", куди входять оригінальні поезії і переклади з інших мов, зокрема з італійської, еспанської, польської, російської, білоруської, французької та німецької.

Великим здобутком Ігоря Качуровського є переклади з італійської мови видатного поета, представника доби Відродження, Ф. Петрарки, що наш перекладач здійснив з оригіналів (Сторінки з "Канцоньєре" і фрагмент з його латинської поеми "Африка"), дотримавши аристократичну вишуканість Петрарченої лексики і зберігши принцип перекладу рядок у рядок та сонетну форму. Як відомо, дотеперішчі переклади Петрарки українською мовою в Україні робились з російських перекладів або з так званих підстрочників.

Що ж властиве для творчості І. Качуровського? Його поезії своєю якістю думки, глибиною, чіткістю вислову, досконалою й різноманітною формою ніби продовжують майстерність наших славних неоклясиків. Але він має власні поетичні

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

3 НОВИХ ПОЕЗІЙ

Дар розуміти, знати і мовчати...

(Є. Плужник)

Коли, під час нічного землетрусу,
Зненацька осідає схил гори,
І брили, більші, ніж оця кімната,
Відірвані від матірнього лона,
Навипередки котяться донизу,
А долетівши до стрімкої кручі,
Продовжують свій смертоносний шлях
Важкими стометровими стрибками, —
Що може відчувати тої миті
Остання незасипана смерека
Над урвищем, з якого видно церкву
(Її вже досягає перша брила!),
Село, де ті, що мирно спали досі,
Ніколи вже не встануть з-під уламків,
І цвинтар, звідки древні кістяки
Злетять, ударом вибиті, в повітря, —
Що може відчувати та смерека?...

Вночі проти 11 вересня 1978,
Гогеншвангав, Баварія

СОНЕТ

Гриб шукає старий перегній...

(Микола Руденко)

Il Battistero degli Ortodossi...*-
Вгорі Йордан, прозорий аж до дна
(Немов нової віри глибина),
Христитель і Христос простоволосі.

Їм — півтора тисячоліття. Й досі
Мозаїка не впала ні одна.
Та он внизу, у закутку, з вапна
Ростуть гриби як дар живий епосі.

Як міг крізь цеглу прохромитись гриб?
Яку поживу там знайшла грибниця?
І рима вже підказує: "грибниця!" —

І бачиться крізь часу темний глиб:
Щоб мури ці віки перетривали,
Когось туди живцем замурували...

30. 8. 1978
Маріна РOMEA

*) Православна християнська — архітектурна пам'ятка в Равенні, славна своїми мозаїками.

засоби: він не заглиблюється дуже в античні теми, у греко-римську мітологію, що так властиве для наших неоклясиків, навпаки, своїм образним поетичним словом віддає перевагу сучасності.

Його спостережливість і відображення навколишнього світу пройняті легкою елеґійністю, жалем за втраченою молодістю. А поруч у його поезіях звучить глибокий гуманізм, співчуття до страждання не лише людського, а й тварин. З цієї тематики знайдемо чимало чудових поезій і в збірці "Пісня про білий парус".

Великий успіх серед читачів і критиків мали й його прозові твори, зокрема "Шлях невідомого" і "Дім над кручею". Про перший з них відомий теоретик літератури проф. В. Державин писав: "Шлях невідомого" — найцікавіший твір за останніх 10 років". З такою ж майстерністю і знанням психології людини написаний і "Дім над кручею". Обидва ці твори варті перекладу іншими мовами. Маємо відомості, що "Шлях невідомого" вже перекладає Юрко Ткач.

Але доробок нашого автора-ювілянта не вичерпується згаданими виданнями дослідженнями, лекціями, радіо-скриптами: на його полицях лежить іще чимало готових праць, рукописів, збірників, які він упорядковував, антологій, літературознавчих праць. Їх десятки, а серед них такі, як "Вибраний Микола Руденко" (упорядкування і передмова), "Поезія самвидаву", "Основи аналізу мовних форм" (стилістика), "Фоніка", "Вступ до порівняльної метрики", "Основні функції літератури", "Три збірки" Є. Плужника, на які вже зібрано чимало жертв, але ще бракує, щоб видати: "Антологія світової поезії в українських перекладах", "Український сонетарій" — антологія, "Від романтиків до дисидентів" та багато інших.

Немає можливості перелічити всього того літературно-наукового скарбу, що створив наш автор, і який чекає видавців. А ми тим часом маємо власних мільйонерів і півмільйонерів, і коли б кожен з них щороку фінансував видання хоч однієї корисної книжки наших авторів, письменників і науковців, то ми врятували б багато цінного, чого не можна видати на рідних землях.

Ми часто недооцінюємо наших авторів; лише підсумувавши їхню багаторічну творчість, заглянувши в їхні архіви і на полиці, бачимо, що маємо великих власних творців літератури й науки, але вони самі не мають спроможності видати всього своїм коштом. А ті, хто міг би допомогти, — байдужі до цих скарбів. І в цьому наша трагедія.

Тож короткий огляд життя і творчості нашого видатного творця літератури, науковця д-ра Ігоря Качуровського, якому тепер минає 60 років, показує, що він не змарнував своїх років, віддав багато для скарбниці нашої культури, за що ми висловлюємо йому найглибшу подяку й сердечно вітаємо його за невтомну працю й небуденний талант з його багатим на здобутки 60-річчям.

**
*

Довголітнього співробітника "Нових днів", Ігоря Качуровського, щиро вітаємо з його 60-літтям і бажаємо йому багато нових успіхів у його творчій літературній і науковій праці. — РЕДАКЦІЯ

Франческо ПЕТРАРКА

СМЕРТЬ СОФОНІЗБИ З ПОЕМИ "АФРИКА"

Вже, покладаючи край малошасливій любові,
З раннього Феб океану вертаючись, вгору
здіймався.

Труби уже затрубили, і він¹⁾ із тремтінням
підвівся, —

Він, що збуджує гнів і сам від гніву страждає.
І, подивившись на табір, де гамір і рух почалися,
Та боячися наказу вождя²⁾ й переконаний в тому,
Що за відмову сповнити наказ буде караний

тяжко,
Рішення князь прийняв водночас сумне і жахливе,
Що підказало йому нещасливе кохання. Вручає
Келеха він золотого вірному служці, що догляд
Мав над отрутою. Глянув на чарку, де піно

отрута,
Аж через вінця ллючися, кипіла, й промовив до
служки:

— "Йди та нещасній княгині³⁾ вручи цей сумний
подраунок,
Шлюб розв'яжи, що йому запорукою боги. Хай
знас:

Я не забув обітниць і нині виконую другу —
Боги за свідка мені, що мені б набагато миліший
Інший був вихід, ніж цей, та марна була моя
спроба

Якось дорогу знайти — наколи б вона існувала, —
Щоб княгиня була подружжям зі мною щаслива.
Римський бо вождь заборону наклав. Адже боги
судили

З ласки Фортуни йому владу посісти над нами.
Отже, нехай розміркує вона і розмислить, у чому
Буде, розвідниці, їй порятунок. Нехай пригадає
Першого мужа⁴⁾ велику повагу і батька⁵⁾

чесноти.
Гідне звання її й роду — нехай вона рішення
прийме:

Це ж бо єдине, що нам залишилось для втечі й
свободи".

Мовивши це, одвернув сльозами наповнені очі.
А посланець поспішив до порогів княгині,

постукав,
Дар той принісши смертельний. Швидко бабуся
виходить,

Вкрита завоями літ і одежі, і вже господині
Оповідас про вигляд слуги і про келех. Почувши,
Та нерухомо застигла на місці, мов громом
прибита,

Але невдовзі свій страх поборолла і мовить
бабусі:

"Хай увійде!". Посланець, потупивши очі, з
тремтінням,

Все передав, що йому доручили. Узявши, княгиня
Мовить: — "Доручення радо приймаю. Й від
княжого дару

Не відмовляюсь, раз інших не мав він дарунків:
та певно,

Ліпше б я вмерла була, аніж з ним одружилась,
шалена, —

В смертну годину, й не те, щоб усе, подароване
 мужем —
 Кличу богів за свідків, що знають це разом зі
 мною —
 Стало б менше солодким для мене, але я б
 раніше,
 Вільною, як і була, до зірок би злетіла, земнії
 Пути порвавши... Повідж йому це і моєї будь
 свідком
 Смерти. А ви, небожителі й владники ширу
 морського,
 Ті, що в середині світу і в темряві Стиксу, куди я,
 Мабуть, тепер прийду передчасно, — якщо для
 моління
 Справжню я маю підставу, вуха наставте святії —
 Хай це і небо, і море, і надра підземні почують.
 Ось я вмираю. Та смерти причина — за смерть
 болючіша:
 Чом наші справи вождів так турбують
 латинських? І що за
 Гордість у цього народу! Не досить хіба, що
 спустошив
 Ворог вітчизну? І душу вже позбавляють свободи,
 І до подруж, що закон і свята їх любов поєднали,
 Сміють втручатися, шлюбні вражаючи ухи.
 Звитяга
 Вже є за римським вождем. Уже не змінити
 нікому
 Вічну Юпітера волю. Тож хай він діждеться
 сумного
 Скону. Йому хай невдячним за стільки величних
 трофеїв
 Рим його буде. Хай віку в дальнім селі доживає
 Він як вигнанець із рідного краю, самотній,
 надійних
 Друзів позбувшись. Утіхи хай у житті не знає,
 Він, який нас утіхи позбавив. Нехай його мучить
 Кривда від любого брата, досадує хай на недобрі
 Вчинки, що він заподіяв родині. Хай синова
 ганьба
 Тяжко огірчить життя його роки останні.
 Нарешті,
 Скіпію, хай ти похований будеш безславно в
 гробниці
 Вбогій, у гніві на себе й на Рим, що його ти
 покинув, —
 Та напиши на надгробній плиті ганебні докори...

Ти ж, найдорожчий мій мужу, якщо після смерти
 моєї
 Далі триматимеш з Римом, хай тебе мучить
 неспокій,
 Хай ти побачиш, як смерть незріла дітей твоїх
 візьме,
 Як один одного будуть, вбивати знеславлені
 внуки.
 Хай жорстокий мужлан⁶⁾ над племенем вашим
 глумиться,
 Зв'язаних, містом волочить поперед возом
 дебелим,
 Рим твій нехай перемоги свої оздоблює вами!"
 Мовила так. І ти б наокола побачив ридання,
 Сльози присутніх, прибитих скорим кінцем
 невблаганним.
 Келех піднісши в руці, звела вона очі до неба:
 "Сонце яснеє. — сказала, — і боги небесні,
 прощайте.
 Й ти, Массініссо, прощай і мене не забудь."
 І отруту
 Згубну, з обличчям спокійним, неначе тамуючи
 спрагу,
 Випила. І відійшов дух її в Тартар, до тіней.

Переклав Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

- 1) Массінісса
- 2) Публій Сціпіон (власне — Скіпію)
- 3) Софонізба
- 4) Сіфакс
- 5) Газдрубал
- 6) Маріюс

Від перекладача. Епічну поему "Африка", за яку коронували його лавровим вінком на Капітолії, Франческо Петрарка написав латиною, започаткувавши таким чином відродження хлясичної латини, яка в період Середньовіччя перебувала в занепаді і повернення до якої стало однією з головних ознак Доби Відродження.

Оповідь про смерть Софонізби належить до найвідоміших, "хрестоматійних" епізодів поеми. Цю тему використав визначний маляр Джованні Франческо Карото (олійна картина у Веронському музеї "Кастелльо веккіо"). Переклад здійснено за інтерлінеарієм Панаса Феденка та за прозовим італійським перекладом.

Остан ТАРНАВСЬКИЙ

ДОРОГОВКА З

(Слово на відзначуванні 15-річчя смерти Івана Багряного у Філадельфії, в неділю 27 серпня 1978 р.)

У цей день відзначування п'ятнадцятиліття від смерти Івана Павловича Багряного хочеться пригадати не ту сумну і жалобну дату, а радше радісну й надійну, бо й сама особистість Івана Павловича — така радісна і животворна — вимагає радше похвального святкування, ніж жалобної панахиди. Скоро сповниться двадцять років від дати, коли дехто з нас мав нагоду і честь вітати

Івана Павловича тут таки в нашому місті, на головній станції, коли він вперше і — на жаль — востаннє прибув до нас на американську землю. Як сьогодні пригадується його впевнена хода, його піднята вгору голова, з високим розумним чолом і відкритим обличчям, сміливий погляд бистрих очей, що представляли людину розумну, відверту і престолюніну з широким поглядом на

життя і людей. Ці прикмети свого характеру Іван Павлович скоро і виявив у своїй діяльності в нашій громаді. Він прибув був тоді на Перший з'їзд українських письменників в еміграції, як один із передових представників української літератури на еміграції. Поява Івана Павловича на цьому першому з'їзді українських письменників, що zorganizувало Об'єднання Українських Письменників в еміграції "Слово" в Нью-Йорку, мала вирішальне значення і для програми з'їзду, і для літературної діяльності письменників на еміграції взагалі. У своїй промові Іван Павлович точно визначив, що немає окремої еміграційної літератури, але існує один-єдиний український літературний процес, що його творять і письменники в Україні, і ті, що в еміграції. Це була не тільки заява, це було основне визначення ролі літератури і ролі українського письменника в творенні української вільної культури. Багато з наших колег відчули вперше це повновартісне, але й одночасно зобов'язуюче визначення, що додавало їм снаги і відваги продовжувати свою літературну діяльність у несприятливих емігрантських обставинах життя.

Заява Івана Багряного на Першому з'їзді українських письменників на еміграції випливала не тільки з його переконання в відповідальності українського письменника перед українською культурою, але й була подиктована політичним розумом, що кермував усією діяльністю цієї передової, непересічної людини — і письменницькою, і публіцистичною, і громадською, і політичною. Ще далеко до того часу, коли слова протесту проти тиранії російсько-більшовицької імперії пронеслися у світ, Іван Павлович уже під кінець Другої світової війни палким памфлетом "Чому я не хочу повертатися до СРСР" визначив позицію українського політичного емігранта в боротьбі за повні національні і людські права. У своїй політичній діяльності Іван Павлович підкреслював ту ж саму єдність еміграції з українським народом в боротьбі за повні національні і людські права. І в політичній діяльності він визнавав один процес національного росту і боротьби за незалежність, вважаючи себе громадянином тієї української держави, що її створив і здобув український нарід в Українській Народній Республіці. Не даром Іван Багряний був одночасно і заступником голови Об'єднання Українських Письменників на еміграції "Слово", і заступником президента Української Народної Республіки (сповняючи раніше відповідальні функції заступника голови, а далі голови Української Національної Ради). З тією самою вірою і тим самим переконанням, що існує і може існувати тільки один літературний процес, він вірив, що може і мусить існувати один процес боротьби за державну незалежність. Тому то він вважав свою діяльність на чужині продовженням діяльності, розпочатої в Україні, і постійно жив у повному духовому зв'язку з Україною.

Непересічний письменницький талант Івана Багряного забезпечив йому місце в українській літературі, але й промостив йому шлях до чужинського читача. Деякі його романи ("Тигролови", "Сад Гетсиманський") були перекладені на

світові мови, англійську, французьку, німецьку й інші; роман "Тигролови" став популярною лектурою молоді в багатьох країнах. І в літературі Іван Павлович відбив свій політичний розум і глибокий патріотизм. Ці твори характеризує не тільки мистецтво письменницької майстерності, вони сповнені тим українським духом повнотворчої і життєздатної української людини, що хоче і вміє обстояти своє право на гідне людське і національне існування, не зважаючи на всі ворожі затії ворогів українського народу на повне його знищення. Твір Івана Багряного "Огненне коло", що до сьогодні не має відповідного визначення, позначений глибокою турботою письменника про долю українського народу, розбитого ворожим підступом і ворожими політичними маніпуляціями. Громадська відвага і відчуття глибини української національної трагедії під терором ворожих окупацій дозволили письменникові змалювати картину запеклого змагання ворожих України сил за панування над українською землею, і в тому змаганні по обидвох ворожих сторонах побачити уставлених проти себе рідних братів, одягнених ворогом у їхні, ворожі українській правді, однострої. Іван Багряний, як ніюдин із наших письменників, зрозумів і відчув глибину української трагедії і зумів передати її мистецьким словом, трагедію, що переслідує нашу історію від століть.

І тут щойно з'являється жаль — щирий жаль, що немає Івана Павловича між нами, саме тепер, коли чуємо такі сильні голоси діячів українського літературного процесу в Україні, голоси, що збігаються в унісон з голосом Івана Павловича Багряного. Коли Іван Павлович говорив, що українське вільне слово пролунає ще з уст українських комсомольців, то мало-хто у той час хотів вірити у це. Яка радість сіяла б на обличчі Івана Павловича, коли би він мав нагоду взяти у руки книгу патріотичних поезій про правду України розмолоту вільно із своїм синеом-поетом комсомольця Василя Симоненка, чи співчувати із членом комуністичної партії і бійцем у цій, не-своїй рідній, військовій формі під час останньої війни письменником Миколою Руденком, що взяв на себе хрест, щоб його донести до завіреного воскресіння, та й усіх тих сильних духом України поетів-борців, що в обставинах терору і партійчої індоктринації віднайшли свій власний рідний голос і понесли його в народ, разом із голосом Івана Багряного як вияв отого одного і єдиного українського літературного і національного процесу, що його визначив на з'їзді українських письменників у Нью-Йорку Іван Багряний перед двадцяти роками.

Для нас — письменників в еміграції — Іван Павлович Багряний живе, живе не тільки у своїх творах, але і в тих думках, що є нам дороговказом і стали нашими.

Нехай це буде Вашою амбіцією, Дорогий Передплатнику, — приєднати бодай одного передплатника "Нових днів"!

ДО МЕЦЕНАТА

(Оди, книга 2-га, ода 20-та)

Я змінюю мій вид,
Крила,
Могутні крила, —
Ніхто на них ще не літав, —
Понесуть мене крізь високий етер.
Мій побут на землі кінчиться,
і я залишу поза мною
Жилища людей
Із їх завистю і наклепами.

Я є безсмертний,
Хоч із низького роду.
Ні, я не вмру,
Дорогий Майкenate,
Що вчинив мене своїм другом, —
Ні, ні!
Ані хвилі Лети
Не поглинуть моєї пам'яті.

Уже тепер,
Уже тепер поростають мої ноги
Роговою шкірою.
Я переображуюся
В Білого Лебеда!
Вже пір'я вкриває
Мої пальці й плечі.

І летом потужнішим
За подвиг Ікар'я, сина Дедаля.
Я відвідаю
В моєму розспіваному виді
Береги ревучого Босфору,
Гайтулійських сиртів
І степи гіпербореїв.

Кольхідійці,
Партіяни,
— Які буцімто не бояться римських когорт, —
Дакійці,
Далекі гелони,
Вчені еспанці
І уродженці Галлії
Будуть знати мої пісні.

Геть із голосінням
Над моєю порожньою могилою!
Геть із жіночими плачами й жалями, —
Хай галас затихне, —
І не треба небажаних почестей похоронів.

1972
(Свобідний переклад із латини
Володимира)

**

Друкуюмо одну з лебедених пісень проф. Вол. Шаяна, відомого санскритолога, поета-філософа й дослідника нашої старовини, в четверту річницю його смерті. — Редакція

ВЕНЕРА

Як тиша запала нічна, незнаною тугою гнаний
Зайшов я в затінений сад забутись у затишку віт...
У темному небі зорів племінчик Венери
жаданий, —
Карбований дивним різцем ямину золочений квіт
Шахівни з заморських країв горить отак
погляд зажданий
В той час, як над палацом ніч звістує коханця
прихід.
Хто зніс до небес на плечах її паланкін
злототканій,
Кому гордовида вона палкий свій дарує привіт?
— Царівно, — я мовив, — коли б душі було
вільно літати,
Щоб злинути вгору і там діткнутися вуст
огняних
І в сяєві твого чола метеликом білим кружляти
І вічно кохати тебе безмежнjam чуттів
неземних...
Прокинувся легіт нічний, вже спека спішила
спадати,
В безодні я погляд ловив очей чарівниці сумних.

Переклав з еспанської

Я. ХАРЧУН

ПРИВІТАННЯ А. Я. ГАКОВІ

Вельмишановний і Дорогий
Анатолію Яковичу!

Президія Об'єднання Українських Письменників в еміграції "Слово" від усіх своїх членів, розсіяних по різних країнах західного світу, сердечно вітає Вас з 85-річчям життя й 60-річчям творчої праці.

Серед нашого письменницького об'єднання є люди різного віку: старші від Вас (є такі!), ровесники Ваші, молодші й наймолодші колеги пера. Але всі вони з пошаною і признанням ставляться до Вас за Вашу творчу активність і по наш день. Той факт, що в ювілейний рік свого 85-річчя Ви дали українській спільноті нову драматичну комедію "Спадкоємці місіс Пилипсон", свідчить про Вашу невпинну творчу працю. Ми пишаємось цим і зичимо Вам, дорогий Анатолію Яковичу, ще багато сил і нових творчих досягнень.

З найглибшою пошаною й найкращими побажаннями!

Президія

й актив філядельфійсько-ньюйоркської групи
ОУП "Слово"

Йосип Гірняк, Докія Гцменна, Діма, Іван Керницький-Ікер, Марта Тарнавська, Гр. Костюк, Вадим Лесич, Уляна Любович, Остап Тарнавський, Роман Маланчук

НАБОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ

(Ненько моя, Ненько...)

ЛІРИКО-ПУБЛІЦИСТИЧНА РОЗВІДКА*)

...Від молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить...

Тарас Шевченко

**

Хоч я пуг не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольничий страх.
Хоч я вольним зовусь, а як раб спину гну
І свобідно в лице нікому не зирну.
Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вільне слово в душі, наче свічку, гашу.

Іван Франко

**

Slavus — sclavus!

Леся Українка

I. Про поезію й про життєву прозу

Мати перекладала на українську мову вірші Некрасова й Блока. Було їй тоді 16, 17, 18 років.

З Некрасова:

С О Н

Мені приснилося: я в море
Зі скелі кинутись бажав,
Враз янгол світа і любови
Чудесну пісню заспівав:

"Чекай весни! Прийду я рано,
Скажу: людиною будь знов!
Здійму з чола усі тумани
І запалю холодну кров.

Твою я музу привітаю,
Верну життя щасливих днів,
І на чолі твоїм засяє
Вінок із лаврових листів!"

В акуратному зшиточку — на синій обкладинці білій з рожевою стрічкою квадратик і по ньому зовсім дитячою рукою виведено: "Наталя Собко", — цілком грамотний, хоча й буквалістський переклад поеми "Орина, мати солдатська". І ще некрасівське про матір, відоме:

Під час кривавої війни,
При кожній новій жертві бою
Не друга жаль, і не жони,
Ні навіть самого героя.

На жаль — утішиться жона,
І друга кращий друг забуде,

Але десь є душа одна,
Що пам'ятать до смерті буде.

Серед холодного життя
І серед життєвої прози
Одні підгледів в світі я
Святі і щирі, тихі сльози.

То сльози бідних матірок.
Їм не забудь своїх діток,
Що полягли на журній ниві,
Як не піднять вербі журливій
Своїх похилених гілок.

А ось із Блока:

Чорний крук у сутінках сніжних,
Чорний в зорях-очах оксамит,
Любий голос у співах ніжних
Про південний розказує світ...

Блокова "Незнайомка":

Увечері над ресторанами
Повітря темне і глухе.
І повне окриками п'яними,
І смертоносне, і сухе.

І понад сірою дорогою,
Над сумом загородніх дач
Спокійно ніч висить стоокая
І чути там дитячий плач...

КОРОТКА ДОВІДКА ПРО АВТОРА

СНЕГІРЬОВ Гелій Іванович, псевдонім — Євген Снегір'юв, рік народження — 1927. Короткі біографічні відомості дивитися у довіднику СПУ.

1974 року з СПУ виключений за ідеологічними мотивами з заборонаю друкуватися. Виключений також із Спілки Кінематографістів з заборонаю працювати в кінодокументалістиці (Г. С. останні роки працював у кіножурналістиці як режисер і сценарист). *

Тоді ж 1974 року дістав важке серцеве захворювання, а згодом майже осліп внаслідок крововиливу в судини сітківки обох очей. Зараз — інвалід II групи, хворий і під арештом.

*) Довідку про автора і його передмову до цього твору читайте теж у "Нових днях" за жовтень-серпень 1977, стор. 2, 5 і 6. Одне з прохань автора до закордонних видавців: "Не виправляти, редактуєчи. Коли б виявилися неточності за фактажем — вміщуйте пояснення". — Ред.

Мама писала вірші сама. Ось зовсім дитячий, ним починається синій зшиточок, і почерк зовсім зовсім школярський:

ДО УКРАЇНИ

Україно, моя мати рідна,
Я тобі віддати життя бажаю,
Я люблю тебе над все на світі,
І служитиму, поки здолаю.

Я люблю твої лани широкі,
І Дніпро величний і могутній,
І високий Київ над Дніпром тим,
І козацьку славу незабутню.

Я люблю і ночі твої літні,
Коли місяць з неба тихо сяє,
Коли, сном повиті, сплять тополі,
А над всім тим соловей співає.

Я люблю природу твою пишну,
Твою пісню ніжну і прекрасну,
Головне ж — люблю тебе за те я,
Що ти, ньенько рідненька, нещасна.

Як тобі життя моє потрібне,
То візьми, візьми його, благаю,
Бо люблю тебе над все на світі
І служитиму, поки здолаю.

Ні, не взяла "ньенька рідненька Україна" життя моєї матінки Наталки Собко, не прийняла, точніше — не дала звершити подвига во славу свою; якщо й прийняла, оскільки життя урвалося задовго до відміряного строку, то зовсім інакше, навиворіт.

Це — дитячий віршик, патріотично-піднесений згук юної душі, що прагне подвига й самопожертви. А ось уже й поезія, слухайте:

Будь прекрасною, як день,
І таємною, як ніч...
— ...Засміється любо день,
Зашепоче темна ніч...

Будь легенькою, як сон,
І щасливою, як май...
— ...І укриє землю сон,
В первоцвітах прийде май...

Будь могутньою, як грім,
І ясною, як весна...
— ...Пролунає перший грім,
Принесе квітки весна...

Це написано 1923 року. Мамі — 17. Це інший зошит, точніше — цупкий аркуш, перегнутий, як обкладинка, а в ньому листочки, помережані чіткими, вже не зовсім дитячими рядочками. На обкладинці напис:

ЗБІРКА ВІРШІВ

"БІЛІ КВІТИ"

Присвячено Д. Д. Дудар в день її іменин

21/І—1923 року.

Від товариша маминого по школі і від брата її. мого дядька Вадима Собка, відомого радянського письменника, я дізнався, що Доминікія Данилівна Дудар була викладачкою в школі № 1 імені Шевченка і мама її боготворила, як і всі учні.

В обкладинці тій іменинній — що новий аркушик, то поезія.

Лети, лети, мій світлий корабель,
Ми летимо не по чужих стежках.
Шукаємо ми все нових земель,
Шукаємо ми сонце по світах.

Ми вічні у просторах голубих.
І вічний тихий шум твоїх вітрів.
І нам не страшні бурі хмар земних,
І ми не боїмося темних сил.

Земля, земля... і землі, землі знов.
І де кінець, і де їм початок?
І далі вічний голубий покров.
І в ньому вічний вічності вінок.

Твої вітрила вічно золоті.
Твоє стерно навек в моїх руках...
Мій світлий корабель, лети ж, лети!
Шукати сонце по нових світах!...

Багато строф про різноманітні квіти — чорні й червоні лілеї й хризантеми, зів'ялі й спалені, — данина моді, наслідування Лесі Українки й цілого сонму українських і російських поетів і поетес того бурхливо-печального часу. Але й серед них, серед наслідувань —

Єдина зірка встала в небі синім,
У всьому небі лиш вона сама.
Пронеслась тихо хмарка біла.
Нема.

Сестрице зірко, любя моя, мила!
Я — на землі, у небі ти.
Самотні ми, бо як мені до тебе
Прийти?

Коли я вмру, прилину я до тебе.
Твоєю подругою буду я.
І одлетить од нас далеко
Земля...

Аж раптом — аркушик з числом "10", аркушики пронумеровані слівчиком:

ЧЕРВОНЕ

Червоні люди. Червоні тіні.
Червоне.

В далеке небо, в червоне небо —
Прокльони.

Велика слава. І перемога.
І сила.

І слава сильним. А всім останнім
Могила.

Червоні рухи. Червоні зорі
І ріки.

В червонім небі вогонь всесвітній
Великий.
Вогніс небо. Не люди — тіні
Прозорі.
Червоні люди. — Червоні рухи
І зорі.

І ще раптом — рядки зовсім не для сімнадця-
тирічного дівчиська — простота, невигаданість.
сонячна картина:

Дівонька-Наталонька квітонькою гралася,
Дівонька-Наталонька весело сміялася,
В дівоньки-Наталоньки ніженьки і рученьки,
Ніженьки малюсенькі, рученьки малюсенькі.

Дівонька-Наталонька спіймала метелика.
Крилонька білесенькі, сам такий малесенький.
Дівонька-Наталонька весело сміялася,
Дівонька-Наталонька з квітонькою гралася.

Дівонька-Наталонька побачила мамоньку.
На ніжках не встояла, упала на травоньку.
Мамонька голубила дівоньку-Натусеньку,
Цілувала ніженьку, цілувала рученьку...

І ще цілком доросле, хоча й зовсім іншого то-
ну, насправді громадянське, з повним розумін-
ням катаклізмів, що відбуваються у всесвіті:

Віють вітри вічні над нами.
Сонце сховалось в безодні німій.
І пронеслося над селами,
І над ясними полями,
І над темними білими садами:
— "Бій буде! Бій!"

І прилетіли здалека грози.
Люди устали й у путь пішли.
Йшли уночі.
Їх не лякали погрози.
А на землю тихо спадали сльози:
"Силу велику пошли!"

Довго йшли і втомилися люде.
Ніч була по усіх краях.
А вони — мовчали.
Не питали: — Хто забуде?
Знали, що сонце і небо буде,
А поки що був жах.

А далі був бій дикий і кривавий.
Вони йшли сміливо без жалю і без сліз.
Їх боялися.
Вони вже перемагали.
І пронеслося по світі голосом слави:
"Люде вільні! Дивись!"

Вічні вітри віють над нами.
Та є вже сонце в безодні ясній.
Ми йдемо вперед.
Ми єднаємося з чужими краями.
Та... шепочуть вітри над полями:
"Буде ще бій!"

Друзі маминої юності кажуть, що мама вважа-
лася серед них поетесою, і ні в кого не виникало

сумніву, що на неї чекає поетичне майбутнє. До-
сить відомий поет Павло Усенко, сухорлявий
усміхнений стариган, нещодавно питав мене:

— Невже нічого не можна видати з Наталки-
них віршів? У неї ж такі вірші були! Ми всі в
підметки їй не годилися.

Усенко знав маму пізніше, коли їй ішло на
20*). Мене вона народила в 21. І поетесою не
стала. Разом з батьком скінчила вона робітфах
— щось на зразок технікуму на нинішні мірки,
потім ІНО — Інститут Народної Освіти. Вкупі
з батьком перекладала українською мовою якісь
політекономічні й філософські марксистські під-
ручники, потім ще й художню літературу, зда-
ється щось із Лавреньова. Потім батько захворів
на туберкульоз легенів. Не знаю, як вони до хво-
роби мислили собі розподіл ролів і навантажень
у родині й у громадському житті, можливо —
збиралися крокувати в літературу рука в руку
нарівні, створюючи кожен своє. Та моя поява на
світ застала вже ті часи, коли мати йшла в при-
пряжці: батько — хворий письменник, дружина
— його секретар і викладач української літера-
тури, спершу в середній школі, потім в інституті.
Батько вдарився в драматургію, кожна його нова
п'єса йому ледь-ледь не вдавалась, в одному-двох
театрах ставилася, мала успіх, але чомусь далі
не йшла (не та ідейність? невдачливість?) і не
принесла ні слави, ані грошей. І він починав
працювати над новою і працював важко, поволі,
крізь хворобу — він і помер від туберкульозу,
маючи 53 роки. І мені запам'яталося з дитин-
ства: біля друкарської машинки "Ремінгтон" си-
дить за столом мама, плете крочком з білих
ниток, а батько то крокує по кімнаті, то стоїть
біля вікна і час від часу диктує їй, тоді мама
кладе на столик біле плетиво і стукає по клаві-
шам.

Чи бралась мама іще за поетичне стило? Се-
ред батьківських архівів трапилися мені оці ось
дитячі зшиточки, сторіночки, з переписаними ма-
миною рукою українськими піснями, альбомчик
з побажаннями й віршиками-присвятами від друзів
і подруг юности й дитинства. І ще — саморобний
зошит у картонній палітурці з сторінками на ма-
шинці. Датовано 1934 роком, на першій сторінці
угорі — прізвище автора — Н. Сніжок — і назва
посередині:

ПОЛОНЯНКИ ЗЛИХ ЗЕМЕЛЬ — ОЛЯ, ПОЛЯ І НІНЕЛЬ.

(про челюскінців для дітей середнього віку)

Нижче — фотографія: у дворі на фоні кущів і
паркана — подоба корабля, спорудженого з лав
і ящиків, обтягнутих полотнищем, на паперовій
полосі напис "ЧЕЛЮСКІН"; на корабель заліз-
ло десятків зо два хлопчаків і дівчаток у панам-

*) Павло Матвійович Усенко помер саме в ті дні,
коли я писав розділи цієї історії.

ках, паперових пілотках, беретках і картузиках, в сорочечках, майках і голі, з прапорцями, сумками, ляльками в руках — позують для фотографа. Під фотознімком рядок машинопису: "Улюблена гра в дитсадку наукових працівників". Я пам'ятаю, як робилося це фото. У батька був апарат — рідкість на ті часи, "Фотокор" звався. Жили ми в Южному виселку під Харковом, батько з дідом купили там у 1931 році дім — очевидно, на отримання квартири в місті надій не було, а може примусила батькова хвороба, потрібне свіже повітря. Батько взяв мене з собою в дитячий садок на розі сьомої поперечної і четвертої подовжньої, діти гралися в цих самих челюскінців, а він їх фотографував. Потім нас годували обідом — і батько не відмовився, ми пообідали, хоча закарбувалося в пам'яті відчуття якоїсь дикої незугарности. Тепер розумію. То був 1934 рік, коли після всмерть голодного 33-го Україна ледве вилізала з дистрофії. Батько пішов з фотоапаратом підробити — картки потім купували рідні дітлахів — і взяв мене підгодуватися "нашармачка". Мабуть, з цього візиту народилася ідея написати й видати літературний витвір.

З наступної сторінки починаються вірші:

Сонце весело світило.
На пісочку біля лав
Праця радісно кипіла:
Будували пароплав.

Труби вже милують око,
Кіль задрав угору ніс.
На корму флагшток звисока
Поглядає гордо вниз.

І далі в такому ж дусі — вся епопея героїв-челюскінців через гру в дитячому садку:

Оля й Поля підмітають,
Мис палубу Нінель.
Капітан стоїть на вахті,
Озирає корабель.

Обережно Шмідт з Бобровим
Лаву знизу потягли.
Перекинулись ослони,
Повалилися столи...

На останній сторінці внизу — адреса автора: Харків, Южний виселок, Кооперативна, 40, Сніжок Н. Н. Рукопис відсилали (а чи відносили) до видавництва. З тих пір, як перекладався Блок і написано вірші про червоні зорі й дівоньку Наталоньку, минуло десять років, мамі вже двадцять сім.

Не поставлять сніжні гори
Більшовицькій волі меж.
Водоп'янов і Доронін
Прилетіли в табір теж!

А втім, чим погані віршики? Нинішні зубри дитячої української поезії — Наталя Забіла, Грицько Бойко та Інна Кульська — "сочиняють" набагато гірші...

Допомога ось-ось буде.
Сталін дав твердий наказ:
"Лівакам і криголамам
Курс на пізніч, в добрий час!"

Засмоктаз побут? Яка вже тут романтика-поезія, коли голод і треба викохувати хворого чоловіка, і росте син? Чи ІЩЕ якась біда впала на бідну мою матінку в ті десять літ?

Мало щастя випало на її долю. В 1937 році її охрестили ворогом народу і чудом дивовижним не посадили. До 37-го вона натерпілася й настраждалася за свого батька, діда мого, чудового незабутнього діда мого Миколу Петровича Собка, царського полковника. В 32 роки у мами знайшли рак грудей, зробили операцію. В 1941-му почалися жахливі випадки — рак мозку. Дві трепанації черепа не дали наслідків: пухлину видалили, вона росла знову. Останні два роки мама прожила паралізована, майже німа, пострижена, при повному розумі. Намагалася вистрибнути з п'ятого поверху, — вважала себе зайвим тягарем для нас, жили в евакуації в Тбілісі, було голодно, — не зуміла доповзти до вікна, звалив черговий випадок, розбила шибку, порізалася, тут увійшов батько.

Померла мати в 1943-му, 6 квітня 1943 року. Було їй 37 років. Поховали ми її в чужому Тбілісі, могила загубилася на старому цвинтарі в Ваке — є такий район у місті.

Мені було тоді 15. Я мало знав її, хоча прожив усі ці 15 (років) при ній нерозлучно. Внутрішнього світу її не знав я — мук, радощів, надій. Одне відбилося у відчуттях: носила в собі маму трагедію, холодним згарищем тягне мені з минулого, коли виникає переді мною світлий образ матінки. Світлий образ! — всі, хто знав її, кажуть про неї:

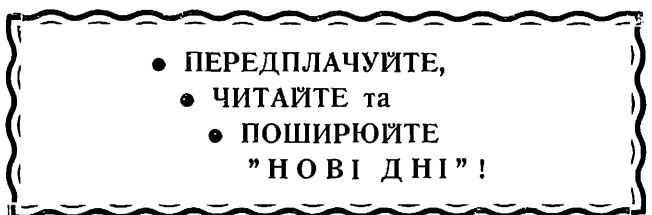
— Вона була свята.

Серед віршів, присвячених улюбленій вчительці, є строфа:

Коли побачили, що її немає,
Коли побачили, що все стало не так,
Тоді так тривожно озирались,
Тоді казали, що вона була свята...

Хворий чоловік. І задушена в собі романтика поетичної юності (ох, хто в юнацтві не грішив віршиками!). І хвороба. І кошмар 37-го року. Але був ще в маминому житті рік 1930-й. 1930-й і роки, що йому передували. Про них я дізнався недавно. Мені сказали, що в один з тих років вона вчинила зраду.

(Далі буде)

ДИСИДЕНТИ

Колись життя було багато простішим. Мучились ми на еміграції, як і годиться. Справляли уродини, весілля, христини. Співали патріотичні пісні і тим повністю вичерпували свій обов'язок перед батьківщиною. А діяльність яка була! Що-неділі збиралися ради якоїсь okazji. Піднімеш, було, чарку, вип'єш "за матір Україну", огірочком-вареником закусиш, і почувашесь патріотом.

Окремою активністю було ходіння по зборах. Ох, якби записати всі ті години, що висиділи ми на засіданнях, слухаючи довгі розумні промови. Ось де проявлялася наша активність, красномовність і навіть терпеливість! Моєму чоловікові як набридало дітей глядіти, то й казав: — Мабуть, міністри в Канбері стільки не засідають, як ви.

А тепер — інакше. Відколи тріснула залізна заслона, справи наші погіршали. Коли ж і дисидентів почали на Захід пускати, то діла наші стали зовсім погані.

Раніше, було, скажеш авторитетно про становище на Україні, — ми, мовляв, зв'язки маємо, — і кожен вірив. Усе приймалося за чисту монету. Тепер розумні стали — не вірять, глузують: Розказав Мирон рябої кобили сон, — відповідають. Так національна свідомість знизилась. Дисиденти наш авторитет підірвали.

Син мій і ту зміну помитив: Я, — каже, — демонструвати більше не буду. Досить. Ми за дисидентів демонструємо, а вони, як прийдуть на Захід, ідеї свої за самостійну Україну розповсюджують, які зовсім інші від наших. Я з сином згоджуюся.

Тепер не знаєш, де на тебе неприємність чекає. Пішли ми з чоловіком до кума на весілля. Все, як треба, — їли, випивали, а потім почали говорити на актуальні теми. От кум і каже:

— Нащо вони тих дисидентів пускають? Хай би сиділи по психушках. Ми б демонстрували, патріотичне діло робили б і спокій би мали. От, наприклад, випустили такого Леоніда Плюща з родиною. І що він говорить! Що він говорить! І навіть до жодної з наших партій пристати не хоче.

— Еге, підморгує мій сусід справа. — Ви гадаєте, що спроста їх пустили. Ні, то не інакше як для провокації. Вони вдають дисидентів, а насправді не інакше як агенти.

А сусід зліва заперечує: — Ні, — каже, — вони дома хитрі. Бачать, що психушкою Плюща не зламають: "Ганяйте", говорять, "на Захід, там вам емігранти бобу дадуть". Це воно, начебто, з вогню та в полум'я. Тут і я в розмову встряла: — Дисиденти гадають, що у вільному світі все вільно говорити. Диваки. А, може, ненормальні? Хто при здоровому глузді кине добру роботу, позбудеться друзів, піде в тюрму — і все це за-для правди. Адже ложкою моря не вичерпаєш. Інша справа нам, емігрантам. Тут можна повчати, як людям на Україні поводитися, ганьбити

слабодухих, бо ж чужими руками легко жар за-грібати.

— Я чула, — каже кума, — що Плющ жид і жінка його жидівка. Ви помітили, яке ім'я в неї не-українське — Татяна. Та й жидів вони називають євреями.

У кутку сидів молодий студент. Глянув на нас раз, другий та й говорить: — Що, дисиденти вам не до смаку? Болото ваше емігрантське сколотили. Нарікаєте, що на батьківщині немає волі слова; а самі, як хто не з вами, аби могли, — путем би задушили.

Нам аж мову відібрало. Подумайте, яке нахабство! Він же розходився, що й не зупиниш.

— Я, — кричить, — сповідання недавно написав про те, як людина приїхала з дому, розчарувалася Заходом і покінчила самогубством. А редакція мені й відповіла: "Ти сам повірся, а такого не пиши". На Україні хоч "Самвидав" працює, а тут як забракують, куди не кинешся, — скрізь клин.

От вам і зміна. Дочекалися! Ми на нього й напали:

— Що, — гукаємо, — ти базикаєш? Плющ, може агент, може ненормальний, може жид, а коли не він жид, то жінка або хтось з його родини!

А студент хоч би тобі що. Порівнює це до байки Глібова про вовка та ягня: — "Не ти, то брат твій пив... А ні, то батько, коли не дядько..."

І що на це можна сказати? Ввесь настрій нам зіпсував. Мало йому, ще й давнє згадує:

— Галиною Колесник ви як захоплювалися, — говорить він. — Плакали, слухаючи її спів. Потім десь комусь щось не сподобалося. Приїхала вона знову в Мельборн — ви й прийняли. На сцені, замість декорації, повісили вицвілу ганчірку. Пустили чутку, що співачка жидівка, і вирішили бойкотувати. Не витримала Ганна Колесник. Після концерту, із сльозами в очах, за-протестувала зі сцени проти такого ставлення.

— Це було з її боку нетактовно. Покірну голузу меч не січе, — пробурчав кум.

— Треба було змозчати. Недарма кажуть, покірне телятко дві матки ссе, — додала я.

З весілля вернулися рано. Якраз нагулялися! Незабаром і син із своїх сходинок прийшов:

— Будемо, — говорить, — мати дебати на тему: "Яка більша користь із Мороза. Чи як він у тюрмі сидить, чи як на Захід випустять?"

Оце, думаю, розумно. Хай добре помізкують. А то, чого доброго, випустять його, приїде, і теж стане свої думки висловлювати. Адже його погляди можуть бути інші від наших! Тут Плющеві ради не дамо, а то ще з Морозом морока буде. Просто конфуз із тими дисидентами. Їх би — на перевиховання перед тим, як між емігрантів пускати. Бо, як кажуть люди, ненагріте залізо не зігнеш.

ПЕРЕД ВЕЛИКОЮ ЮВІЛЕЙНОЮ ДАТОЮ

Дещо про працю Винниченківської комісії УВАН

Як кожний голова тої чи іншої установи, чи, навіть, кожна окрема людина, що живе розумно, у певний час переглядає виконану працю, зважає свої помилки, втрати і здобутки та накреслює плян діяльності на майбутнє, так і Винниченківська комісія УВАН у США перед, 100-річчям від дня народження й 30-річчям від дня смерти Володимира Винниченка вважає за свій обов'язок підсумувати бодай найважливіше зі своєї праці, накреслити короткий плян на найближче майбутнє й таким способом з подякою скласти звіт перед тими українськими патріотами, що морально й матеріально постійно підтримували і підтримують її працю.

Рівно десять років тому сталася подія, яка активізувала й спрямувала по-новому працю Комісії УВАН для вивчення й публікації літературної спадщини В. Винниченка. Докторант Нью-Йоркського університету (тепер професор Манітоського університету в Канаді) Семен Погорілий прочитав на засіданні Винниченківської комісії доповідь про "Недруковані романи В. Винниченка". Присутній на доповіді ветеран українського суспільного і культурного життя проф. Віктор Приходько, під враженням доповіді й дискусії навколо неї, написав до української преси листа під назвою: "У справі спадщини В. Винниченка". Цей лист появився у "Свободі" за 10 квітня 1968 року. "Те, що я почув на тому засіданні, — писав В. Приходько, — остільки важливе, що я вирішив поділитися відомостями з нашим громадянством". Ділячися своїми думками, В. К. Приходько висловив глибоке здивування, що такий цінний архів, яким пишалась би кожна культурна нація, досі лежить належно не упорядкований і не опрацьований. Він свідомий був того, що без фінансових засобів не може бути мови навіть про упорядкування, а не то що про публікацію архіву. Проте проф. В. Приходько висловив припущення й надію, що "серед нашого численного культурного й патріотичного громадянства знайдуться люди, які ближче зацікавляться справою".

Він був добрим пророком. Правда, спочатку його голос почули не емігранти, а українці з Пряшівщини на Словащині, — з цієї невеликої, висуненої на Захід гілки народу українського. Вони не тільки прочитали листа Віктора Приходька, а й опершись на нього, написали "Відкритого листа" до Григорія Костюка як голови Винниченківської комісії УВАН. У тому листі вони висловили тривогу не тільки за долю рукописної спадщини В. Винниченка як всенароднього добра, але й нагадали нам тут, байдужим і ледачим, "що незабаром, у 1970 році, мине 90 років

від дня народження, а наступного, 1971 року — 20 років від дня смерти В. Винниченка"... "І буде непростимим фактом, — писали вони застережливо, — коли згадані ювілеї пройдуть непомітно"...

"...Недалекі два ювілеї В. Винниченка повинні стати поштовхом до серйозної розмови про дальшу долю його рукописної спадщини".

Це мене, як голову комісії, і засоромило, і приємно вразило, і підштовхнуло до активнішої дії. Я ще раз переконався, що ми (Винниченківська комісія УВАН) у великому боргу не тільки перед Покійним письменником, але й перед цілою свідомою патріотичною українською громадою. Я, звичайно, розумів, що наш борг не від нас залежить. В тих умовах, у яких ми працювали, зробити щось більше ми були неспроможні. Члени Винниченківської комісії здебільшого або були обтяжені університетськими лекціями, або писанням докторських дисертацій, або якоюсь іншою заробітковою працею. Їх участь у праці комісії була епізодична. Фондів бодай на каталогізування архівних матеріалів ми не мали жодних. Але рух, який створився навколо спадщини Винниченка, не тільки тут в еміграції, але й в Україні (досить вказати на виступи в справі Винниченка І. Дзюби, С. Чорновола, чи на знамениту дискусію щодо Винниченка на 5-му з'їзді письменників України), зобов'язував нас справу архіву Винниченка поставити на ширший громадський ґрунт. Вужча нарада членів комісії (проф. І. Бакало, проф. В. Міяковський, проф. І. Замша, д-р С. Погорілий, інж. В. Шерей) вирішила діяти, доручивши голові спершу виступити в пресі. Винниченківська комісія УВАН не тільки докладно відповіла прашівцям на їх патріотичний і дружній лист, але й одночасно опублікувала звернення до всього свідомого патріотичного українського громадянства. У цьому зверненні ми просили всіх людей доброї волі прийти нам з моральною і матеріальною допомогою. Без такої допомоги упорядкувати архів В. Винниченка не можна. Нам тепер приємно ствердити, що на цей заклик, як і на ряд інших організаційних заходів, велика українська громада в цілому світі вилонила з себе багато свідомих людей, які відразу зголосились до нас з моральною і матеріальною допомогою. І це була та перша основа, яка уможливила почати по-новому працю комісії.

Нашу працю ми вирішили розгортати майже рівнобіжно у трьох напрямках: організаційному, науково-дослідчному і редакційно-видавничому. Насамперед ми почали з організаційно-пропагандивного напрямку. Ми поставили собі за мету докладніше поінформувати нашу громаду, що таке архів Винниченка, який його зміст, яке значення для історії і що ми повинні зробити з ним? Для цього ми вирішили організувати зустрічі з українськими громадами в усіх більших осеред-

ках поселень наших людей в Америці й Канаді. Почали ми з Нью-Йорку. Перша зустріч, що тут відбулася 29 березня 1969 року, при численній участі ділового, професійного й науково-літературного світу була дуже позитивна. Вона створила не тільки добру творчу атмосферу для комісії, але й першу ґрунтовну основу "Фонду Винниченка" при УВАН. Подібні зустрічі, з доповідями голови Винниченківської комісії та інших її діяльних членів (Тома Кобзей, поет Олекса Гай-Головко, проф. П. Шинкар, д-р Лариса Онишкевич, д-р С. Погорілий та інші) відбулися ще в таких містах: Філадельфія, Балтімор, Мінеаполіс, Вашингтон, Чикаго, Трентон, Детройт, Клівленд, Лос Анджелес, Сан Франціско, Монреаль, Торонто. У Вінніпезі організований був вечір місцевим Комітетом фонду Винниченка на Канаду за головуванням покійного Томи Кобзея. В Австралії та Європі діяли і діють окремі наші уповноважені. Всі ці зустрічі були дуже позитивні й принесли велику моральну й матеріальну підтримку дальшій праці Винниченківської комісії.

Одночасно ми не забули про пригадку прямих про ювілейну дату — 90-річчя від дня народження В. Винниченка. У жовтні й грудні 1970 року ми належно відзначили цей ювілейний рік двома імпрезами: величавим літературним вечором, що відбувся в Українському Інституті Америки під мистецьким керівництвом корифеїв українського театру Олімпії Добровольської і Йосипа Гірянки та науковою конференцією УВАН, що відбулася 12 грудня 1970 року в залі УВАН. У конференції взяли участь учені: Іван Фізер — віцепрезидент УВАН і професор Ратгерського університету, Валеріан Реуцький — професор Університету Британської Колумбії (Канада), д-р Лариса Онишкевич з Пенсільванського університету і Григорій Костюк — голова Винниченківської комісії УВАН.

20-річчя від дня смерті відзначено спеціальним засіданням комісії 6 березня 1971 року і публікацією окремого дослідження Григорія Костюка "Винниченко і Леся Українка" ("Сучасність", ч. 7-8, 1971).

Тут же варто відзначити, що організаційними та фінансовими засобами комісії УВАН у Мужені (Франція), на могилі В. Винниченка та його дружини, побудовано репрезентативний пам'ятник з чорного африканського граніту.

Це найголовніше з організаційного сектору нашої праці. Ця праця в трохи змінених формах продовжується й по наш день.

Науково-дослідча галузь праці

Комісія відбула понад 20 наукових засідань, на яких було виголошено доповіді на історико-літературні теми, що були пов'язані з життям і діяльністю В. Винниченка. Основніші з них такі: "Був чи не був Винниченко членом уряду Х. Раковського" (За архівними джерелами), "Соняшна машина — роботи й антироботи", "До 70-річчя Винниченкової прози (До ювілею першого дебюту)", "Винниченкова драма "Дисгармонія" та ідеї екзистенціалізму", "Теперішній стан "Закутка" та могили Винниченка в Мужені", "Чотири не-

друковані романи Винниченка, їх ідеї та мистецька суть", Еміграційний період драматургії Винниченка", "Винниченко на галицькій сцені", "Проблеми наукового вивчення спадщини Винниченка", "До питання місії Винниченка в Москві та Харкові 1920 року".

Більшість доповідей, що їх зачитано на засіданнях Винниченківської комісії, були опубліковані в наукових збірниках чи в солідних періодичних журналах. На архівній рукописній спадщині Винниченка написано дві докторські дисертації: С. Погорілий, "Недруковані романи Винниченка", Нью-Йоркський університет, і Лариса Онишкевич, "Екзистенціалізм у модерній українській драмі", Пенсільванський університет. Меланія Чайківська написала "Остання політична діяльність В. Винниченка 1920 року" як кандидатську тезу при Ратгерському університеті.

В архіві працювали професори, дослідники, докторанти багатьох американських, канадських, французьких, англійських, німецьких і українських наукових установ, університетів та культурних закладів.

Упорядкування архівної спадщини

Це одна з найвідповідальніших ділянок нашої праці. Упорядкування йшло (і йде) двома напрямками. Перший — каталогізація всього рукописного й друкованого матеріалу. Над цією великою ділянкою жертвенно працювала (і працює) старша наукова співробітниця УВАН пані Олена Несіна. Завдяки їй відданий кількарічній праці картотека цього великого відділу зроблена. Олена Пилипівна Несіна проробила ще одну дуже важливу для дослідників працю. Вона збрала з російської, української, чеської, італійської, німецької та інших європейських мов всі рецензії й критичні матеріали про життя і творчість В. Винниченка, які були їй доступні, й уклала їх у хронологічному порядку в один великий том. Ця праця ще не цілком закінчена. Але нема сумніву, що найближчим часом пані Олена Несіна її закінчить.

Другий напрям — каталогізація щоденників, записників і величезного листування. Цю ділянку опрацьовує пані Оксана Радиш. Пророблена фахово дуже значна частина листування, але ще далеко до закінчення. На жаль, заробіткова праця Оксани Володимирівни Радиш забирає дуже багато часу. На опрацювання листування вона може віддати тільки невеликі рештки (і то не завжди) своїх сил.

Отже, завдяки жертвенній праці цих двох пань, зокрема, завдяки закінченому каталогізуванню рукописної й друкованої літературної спадщини Винниченка, що його склала пані Олена Несіна, архів Винниченка вже давно є доступний для дослідників. Одночасно пані О. Несіна, на прохання керівництва Винниченківської комісії, погодилася жертвенно бути уповноваженою Винниченківської комісії УВАН при архіві Колумбійського університету для постійного нагляду за станом і працею Винниченкової архівної збірки. За це їй належить особлива подяка.

Комплектування повної збірки творів й архіву в цілому займало постійно увагу комісії. Архів Винниченка має найповнішу збірку творів письменника, виданих у різні часи і різними мовами світу. Але все ж таки і ця збірка не повна. Бракувало чимало творів. Щоб цей недоймиток усунути, Винниченківська комісія, через пресу й особистими контактами, проробила великі розшуки. У наслідок цих довгих і кропітних заходів ми дістали багато речей, що нам бракувало. *Олімпія Добровольська* і *Йосип Гірняк* подарували для архіву 11 томів творів Винниченка в-ва "Дзвін", 1919 р. Одночасно *Олімпія Добровольська* окремо подарувала Винниченкову драму "Чорна Пантера і Білий Ведмідь" з рукописним текстом 4-ої дії, що її Винниченко спеціально переробив на прохання відомої російської артистки *Є. Полєвіцької*, яка багато років блискуче виконувала головну роллю героїні цієї драми. Для дослідників драматургії Винниченка це неоціненний дар. Цінний жертвенний дарунок зробив, теж колишній артист української сцени, *Анатолій Степовий* з Чикаго. Він надіслав шість Винниченкових драм рухівського видання 1926-30 рр.: "Великий мольох", "Мemento", "Чужі люди", "Базар", "Молода кров", "Пригвожденні".

Інж. *Антін Івахнюк*, із Торонто, надіслав дві хорватські газети з рецензіями на виставу Винниченкової драми "Закон" у Загребі. Це дуже вартісний дарунок, бо він збільшує колекцію критичних статей і рецензій на Винниченкові твори в західноєвропейській пресі.

Велику упорядковану добірку різних вартісних матеріялів, що стосуються життя і творчости *В. Винниченка*, надіслав до архіву інж. *Сава Зеркаль*. Проф. *Петро Шинкарь* надіслав до архіву дуже цінний комплект листів *В. Винниченка* до нього. Вартість цих листів у тому, що *В. Винниченко* в листах до *П. Шинкаря*, в останні роки свого життя, викладав свої погляди на основні найболючіші питання того часу. Також цінні листи *Винниченкові* передав до архіву письменник *Анатолій Галан*.

До комплекту видання РУХу, Харків, 1926-1930 рр., нам ще бракує три томи: том 13, Харків 1927, том 17, Харків 1929, том 18, Харків 1930. Не дістали ми досі також фільму, що його зробили німці в Берліні 1921 р. на сюжет драми "Чорна Пантера". Розшуки фільму продовжуються.

Редакційно-видавнича праця

Тут найбільша трудність не тільки в фінансових засобах, але й у кваліфікованих робітниках. Не тому, що їх не було, а тому, що всі, які надавались на кваліфіковану працю редактора тексту, були переважнені заробітковими працями. Комісія мала тільки одну людину, яка надавалась на цю працю, хоч вона була на 80% завантажена в комісії іншими організаційними обов'язками. І все ж таки, навіть при таких можливостях, крім раніше виданих двох збірників ("В. Винниченко. Статті й матеріяли" та недрукована драма "Прокрок"), комісія зуміла опрацювати і видати один з недрукованих романів *В. Винниченка* "Слово

за тобою, Сталіне!" (це його останнє слово як письменника, його останнє "прощай" із світом), повість з доби війни України з більшовицькою Росією 1918-1919 рр. під назвою "На той бік", і збірку ніколи не видаваних на еміграції опозитивів "Намисто", що минулого року вийшла у видавництві "Тризуб" у Вінніпегу. Роман "Поклади золота" почав був друкуватися (перша половина) в збірнику "Північне сяйво" за редакцією *Яр Славутича*, але через припинення (за браком коштів) публікації збірника "Північне сяйво" друга частина роману не була надрукована і роман в цілості світу не побачив. У процесі опрацювання є повість "Злочинство" і роман "Вічний імператив".

Поза цим велику увагу було приділено опрацюванню величезної рукописної спадщини — щоденних записок *В. Винниченка*, що їх він провадив від 1911 року. Цей капітальний історико-культурний документ доби становить собою рукопис десь коло 14.000 стор., що виповнюють 41 записну книжку, списаних дуже дрібним, інколи непочитним почерком, а місцями, навіть, різними символічними знаками, що їх остаточно міг би розшифрувати тільки сам автор. Все це, насамперед, треба було упорядкувати хронологічно, пронумерувати сторінки, прочитати й розплянувати бодай орієнтовно на кількість томів до редакційного опрацювання. Коли цю роботу було пророблено, то тільки тоді можна було почати комплектування й опрацювання матеріялів першого тому. Цей 1-ий том "Щоденника" охоплює дев'ять записників від 1911 по 1920 рік включно. Після довгої складної і скрупульозної праці на сьогодні перед нами лежить машинопис на 550 сторінок. Він потребує ще приміток, передмови й остаточної мовної редакції. Цю працю ми сподіваємося до кінця цього року виконати і перший том "Щоденника" *В. Винниченка* здати до друку.

Ось найосновніше, що ми зробили за останні роки, якщо не згадувати сотень різних дрібних справ, які керівництво комісії музло виконати за цей час і без яких не можна було зробити тих важливіших і основних праць, про які йшла мова вище.

Говорячи про ці наші скромні успіхи, ми хочемо ствердити, що ми б ніколи їх не мали, коли б на допомогу нам не прийшли люди доброї волі, віддані свідомі українські патріоти. Ми вже згадували жертвенну працю в архіві пані *О. Несіної* й пані *О. Радш*. Згадати всіх, хто відгукнувся на перші наші заклики і прийшов до нас з моральною і матеріяльною допомогою, тут неможливо. Це ми робимо в своїх щорічних звітах-подяках, які розсилаємо всім жертводавцям і прихильникам. Тут же згадаємо лише тих (і то не всіх), що були нам особливо помічні в тих чи інших трудних обставинах нашої праці.

Після першого нашого звернення до української громади в еміграції, на початку 1969 року, до нас у Нью-Йорку першими зголосилось патріотичне подружжя — інж. *Юрій Зеленський* та його дружина *Марина Зеленська*. Вони не тільки внесли першими свою пожертву в фонд *Винниченка*, але й зіграли велику роллю в організації першої зустрічі членів *Винниченківської* комісії з

громадянством. Енергія й організаційний талант пані Марини спричинили особливо позитивні наслідки зустрічі. Майже одночасно у далекому Міннеаполісі й Сент-Пол таку ж жертвенну роль зіграли відома наша авторка *Оксана Соловей*, мистець *Олекса Булавицький* і його дружина *Ніна Булавицька*. У Філядельфії велику жертвенну діяльність проявив і проявляє досі наш заслужений громадянин і вчений хемік проф. *Петро Шинкар*. У Чикаго діяльну організаційну акцію розгорнули відомі діячі *Олекса Коновал*, *Данило Завертайло* й інженер *Василь Ростун*. У квебецькому Монреалі велику популяризаційну акцію збереження спадщини В. Винниченка провели відомі своєю діяльністю в царині мистецтва і культури подружжя *Марія і Михайло Логуші*.

Винниченківська комісія за останні роки понесла великі втрати як серед своїх діяльних членів, так і щедрих жертводавців. Першою незаступною втратою нашою була смерть проф. *Івана Бакала*, члена керівництва комісії, вченого економіста-історика, плянованого редактора збірника "Сучасники про Винниченка", дійсного члена УВАН і щедрого жертводавця. Такою ж тяжкою втратою була смерть проф. *Володимира Міяковського*, члена-основника Винниченківської комісії, постійного редактора її видань, досвідченого архівіста і компетентного дорадника. Найсвіжіша наша втрата — несподівана смерть проф. *Всеволода Голубничого*, заступника голови й довгорічного її члена. Болючою втратою для нас була смерть *Томи Кобзея*, відомого публіциста, громадського діяча, одного з перших організаторів Винниченківської комісії, голови Фонду Винниченка на Канаду і щедрого жертводавця. Великою втратою була смерть *Василя Шерей*, людини широких громадських зацікавлень, основника Фонду Винниченка і фактичного секретаря Винниченківської комісії УВАН.

Серед щедрих жертводавців-меценатів треба згадати: д-ра *Петра Кулиняка* (Філядельфія), великого прихильника й найщедрішого жертводавця у фонд Винниченківської комісії; відомого патріота *Івана Несенюка*, постійного жертводавця, що й перед смертю заповів у фонд Винниченка 1000 дол.; д-ра *Богдана Олесницького*, жертводавця й основоположника фонду Винниченка; д-ра *Костя Паньківського*, великого прихильника і жертводавця.

Це ті, що відійшли. Але не можна не згадати бодай деякі імена з тих, що, Богу дякувати, живі, здорові й своїми першими внесками чи дальшими постійними пожертвами спричинюються до розгортання праці комісії. Серед них першим хочеться згадати *Олексу Воскобійника*, що своєю першою пожертвою 1000 доларів заклав основу постійного фонду праці Винниченківської комісії. Пані *Софія Гаєвська* належить до того прошарку українських патріотів, для яких доля літературної спадщини Винниченка є кривною справою життя. Вона не тільки внесла свою пожертву, але й відразу влучилася у працю комісії й передрукувала жертвенно багато рукописних сторінок Винниченка. Такий же жертвенний характер співпраці з комісією виявила пані *Ольга Маланчук*, що безкоштовно передруковувала для комісії ба-

гато рукописних матеріалів з Винниченкового архіву. Інженер *Василь Ростун*, із Чикаго, є одним з найщедріших наших сучасних меценатів. До основоположників фонду Винниченка належить адвокат *Іван Панчук*, колишній провідний діяч американської української громади, автор перекладу Шевченкового заповіту англійською мовою, також перекладач цією мовою кількох оповідань В. Винниченка. До цих же світлик будівничих нашої комісії належать ще: *Юрій Кравчук* (Ірі), д-р *Віталій Богданів*, д-р *Борис Филіпчак* (Пассейк), д-р *Юліян Мовчан* (Македонія), д-р *Мирон Зарицький* (Бруклін), д-р *Дмитро Лепкий*, *Микола Шаблій* (Чикаго), *Теодор Ткачук* (Чикаго), інж. *Микола Громницький*, інж. *Святослав Боженко*, *Галина Гриневич-Гувер* (Сан Франціско), інж. *Леонид Гусак* (Нью-Джерсі), *Сергій Криволап* (Аделаїда), *Олександр Бражник*, *Ганна Шерей*, *Варвара Бакала*, *Олена Кобзей* та багато інших, імена яких ми не в стані тут умістити.

На закінчення кілька думок про найближчі перспективи нашої праці. Стоїмо перед важливим ювілеєм нашого патрона: перед 100-річчям від дня народження, що сповниться 27 липня 1980 року. Цю дату ми плянуємо відзначити так:

1. Влаштувати наукову конференцію, присвячену В. Винниченкові та його добі.
2. Влаштувати повну ретроспективну виставку його малярських творів.
3. Видати збірку статей та досліджень про В. Винниченка.
4. Видати 1-ий том "Щоденника".
5. Видати збірку спогадів "Сучасники про Винниченка".
6. Видати анотовану бібліографію В. Винниченка.

Чи вдасться це нам виконати повністю? Це залежить від багатьох причин. Наприклад, після смерті проф. І. Бакала ми досі не можемо знайти науковця, який би взявся за підготовку збірника спогадів "Сучасники про Винниченка". Хоч майже всі матеріали наявні. В усякому разі ми прикладемо всі зусилля, щоб накреслений плян виконати. Якщо дотеперішні наші добродії-меценати підтримають нас і надалі, якщо наші лави поповняться свіжими й молодими силами, то це безсумніву забезпечить наші успіхи. Коли ж цього не станеться, то ми все ж таки своїми скромними силами зробимо те, що зможемо.

ПОВІДОМЛЕННЯ

У зв'язку зі страйком поштових робітників у Канаді, читачі отримали жовтневе число "Нових днів" з великим запізненням. З тієї причини деякі матеріали, що мали бути поміщені в цьому числі, будуть надруковані щойно в грудні.

Редакція

БЕЗ ХЛІБА

Проблеми голоду в українському письменстві

(Закінчення з ч. 343)

Клясичною стороною голодування на Україні була Галичина. Там може рідше, ніж по інших місцях бував справжній голод, але голодування, недоїдання зробилося просто хронічним з'явищем, регулярно підкошуючи життя, нівечучи здоров'я цілих поколінь, бо вертається це лихо мало не кожного року. "Передновинок" або "переднівок" — час перед новим хлібом — страшні це дні в житті галицького мужика, і через те часто весна, веснянії чари, краса відродженої природи своєрідні накликають думки у галицьких письменників.

Весно! ти всім шлеш обнови
Любії... ти й мужикові
З ласки своєї змінила зими мороз-холод...
На голод! —

так "оспіває" весну Василь Щурат ("З весняних днів"). Другий мотив, що домінує різко у галицьких письменників — це переселення: люди мусять кидати батьківщину, бо вона родить не на їх, щоб шукати шматка зрошеного потом хліба десь далеко, по незнаних сторонах, на непривітній чужині за морем.

Гей Поділля, лани, плодотворні лани,
Джерело мого смутку і суму!
Йдуть за море по хліб наші рідні сини,
Я ж до вас мою скорбну шлю думу, —

обертається до рідних ланів той самий поет, даючи антитезу з "плодотворности" землі та тікання з примусу од неї хлібороба за шматком нужденного хліба.

Обидва ці мотиви знайдемо ще у Франка, що надто в циклі "До Бразилії" дав вимовний образ того лиха, яке жене наших людей на еміграцію й там на чужині, непристосованих і безпорадних, кидає на поталу дурисвітству, експлуатації, хоробам та злидням.

Коли почуєш, як в тиші нічний
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зітхання і гіркий проклин,
Тужливий спів, дівочії дісканти —
То не питай: Сей поїзд — відки він?
Кого везе? Куди? Кому в здогін?
Се емігранти.

Додати ще треба — русини-емігранти, українці з Галичини, що одні тільки дивували й бентежили вміту й причісану Європу своїм занадто розчухраним виглядом невмитого людського горя та злиднів.

Гей розіллалось ти руськеє горе,
Геть по Європі і геть поза море.

коли голод погнав людей з рідного краю, щоб за морем "мрію ловити дитинну" ("До Бразилії").

Ціла низка оповідань Т. Бордуляка живописує цю галицьку біду, хронічне голодування, тих "халупників" та "комірників", що живляться самим "голим борщем" та жебраним хлібом ("Дід Макар"), гірко працюють, терплять то від посухи, то від великої води, що забирає й несе кудись у світ людську працю, тимчасом як хазяїн її безпорадно б'ється в лихварських лапах та дивиться, як діти в'ються в клубок на холодній печі та скимлять з холоду й голоду ("Для хорого Федя", "Бідний жижок Ратиця" та ін.). Біда тим гірша, що щоденна, повсякчасна. Пробують тікати від неї люди з надіями на щось краще за морем. От вертаються на весну бузьки й застають родинне обійстя пустою і тільки згодом дізнаються про долю своїх господарів. "Не вмер ваш господар, та не бачити вам його більше. Гей, було йому, братчики рідненькі, тут дуже тяжко жити: хліба не було ні шматочка, а в коморі ні пучки муки, ні одної крупочки, ні одної пшонини, та й не було чим жити, не було йому чим діточок годувати, а ще до того не було в що одягнутися, нічим хати ogrіти. Бідував ваш господар зі своєю родиною, голодував, а вінці побачив сердешний, що йому тісно в ріднім краю, що йому прийдеється тут з голоду вмерти, та й покинув рідне гніздище, всього відрікся-відцурався" ("Бузьки")... "Не плач, голубко! — потішає дружину другий герой Бордулякових оповідань. — Май надію на лучче, чекай, а невдовзі і в наше віконце засвітить сонечко. Послухай, що я тобі скажу. Уже нам дома просвітку либонь не видати, але є, кажуть, десь край Бразилія, за високими горами, за широкими морями, а до того краю, до тої Бразилії стягаються з усіх сторін бідні люди: бездомні нетяги, безземельні халупники, підупалі господарі — загалом усі, хто лиш чує в руках силу до роботи... А прийдеш туди, до того краю, так зараз дадуть тобі землі доброї, врожайної, скільки сам захочеш... Бери, будуйся, господарюй на щастя, на здоровля, та ще й податку не возьмуть від тебе. Ось куди ми підемо, небого!... Я вже давно ношуся з тою гадкою, вже віддавна ражуся з товаришами, та все ж жаль мені тої старенької хатини... Та що там жаль, — жаль не нагодує! От візьму продам ціле хазяйствечко, а як тріснуть льоди, тоді гайда в дорогу, в світ широкий за луччою долею, "за кращим щастям" ("Ось куди ми підемо, небого!"). "Дитинні мрії"! Але Галичина й справді таки пережила була еміграційну гарячку в 90-их

роках. З розпачу люди кидали все, що мали найдорожчого, та й ішли світ-за-очі, до невідомої, йівмітичної Бразилії, як у нас на "Зелений Клин", на нове якесь щастя сподіваючись. Але як у відомій легенді, хатні злидні цупко держалися їх, перебирались з ними й за море і там найперше зустрічали зневірених людей, посідали їх до краю й до останнього доводили загину. Голодну долю таких емігрантів на чужині малює і Франко ("До Бразилії"), і Бордуляк ("Іван Бразилієць"), а із Сх. України долучуються до їх Карпенко-Карий ("По-над Дніпром") та Гр. Григоренко ("Пересельці") й дехто з інших письменників ("На нові гнізда" В. Потапенка, тощо). Доля переселенців усюди однакова: поневірвання дорогою, тяжка робота, хвороба, злидні, туга за рідним краєм, зурбожіння, крах надій і часто поворот додому з турбами. "До того, — малює звичайну переселенців долю Гр. Григоренко, — ще під кінець і їсти нічого було; своє переїли, нового не було, гроші то сюди, то туди перевелися: на дорогу, на коней з возом, що киргизи йому нав'язали... Вже почали викопувати з землі тую картоплю, що на весні трохи посадили" ("Пересельці"). Тікали люди од голоду, а голод за ними ще дошкульніший...

Та буває й ще гірше.

Сталася на селі новина: "Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася" — так оповідає своїм епічним тоном Василь Стефаник. Чому утопив, за віщо, на що? А бачите, сам Летючий, справивши своє вче діло, ось як про його признається: "Скажу панам, що не було ніякої ради; ані їсти що, ані в хаті затопити, ані випрати, ані голову змити, ані ніці!" Лишилося одно: поніс чоловік дитину до річки та й утопив, бо там їй "вже ліпше буде" ("Новина"). Як може дійти людина до такої думки, розповідає про те другий герой Стефаникових страшних оповіданнів.

"Іван встав від стола, спинився серед хати, спустив руками так, як діти на печі, і почав до них балакати.

— Та чому не летите з мої голови? Я вам утворю і вікна і двері, — гай!

Діти зсунулися на піч так, що їх не було вже видно.

— Ади, саранча, лиш хліба та й хліба та й хліба! А відки ж я тобі того хліба наберу?! Та тобі на дванадцятий сніп якийсь раз торгнути, тобі якийсь раз схилитися, то з поперека вогонь у пазуху сиплеться! То тебе кожне стебельце у серце дгогне!

Се було до дітей, а тепер він звернувся до кумів.

— А у вечір лиш ся укажеш до хати такий як віхоть, як мийка усотаний, а вони тобі в один голос і жінка і діти: нема хліба! Та й ти не йдеш, бідний чоловіче, спати, але ти тягнеш ціп та й молотиш на-потемки, аби завтра мали з чим іти в жорна. Та так тебе ціп і звалить на сніп, та й так деревеш до ранку у соку, аж ті роса припаде. Та й лишень очі пролупиш, то зараз тебе тота роса їсть, бо мало тебе біда їсть, ще вона вночі тебе найде! Промисеш собі та й течешся на лан такий чорний, що сонце перед тобов меркне".

Розказавши всю темну майбутність своїх дітей,

"Іван дряв цїлий, чув на собі цілу вагу страшних своїх слів.

— Аби-сьте не казали, люди, що кранчу над головами своїх дітей, як ворон над стервом, — не кажіть, люди, не кажіть. Я не кранчаю, я правду говорю, мій жаль кракає, серце кранче!

Очі його запалилися і в них появилася страшна любов до дітей, він шукав їх очима по хаті.

— Бо виглядає так, що я свої діти геть позбиткував, гірше як темний ворог. А я, видите, не позбиткував, я лишень прогорнув з-перед очей сьогодні і завтра і рік і другий, і подивився на мої діти, що вони там діють. А що-м уздрів та й сказав-ем.

Я пішов до них у гості та й кров моя застигла на їх господарстві;" ("Кленові листки").

Не здивуєш і з Летючого, що з любови втопив свою дівчинку, коли задалегідь захолола у його кров од того, що чекає дитину. На тім світі їй "вже ліпше буде" — чи ж може бути страшніший за цей висновок із життя? А тільки вічно-голодне, злиденне без краю життя до такого висновку може допровадити.

Панство справляє пікнік на лоні природи. Жваві балачки, шелест листя, щebetання пташок, дзенькіт пляшок, виделок, ножів, тарілок. По всьому тілі розлита така хороша ніжна втома по третій чарці густого, міцного лікеру; у грудях дзвенить щось, якесь м'яке тепле, добре чуття; не хочеться ні рухатися, ні говорити, — хочеться тільки щасливо, радісно усміхатися. До уха доноситься порожнє філософування гулящих людей, вигравання словами, на тему про контрасти, — звичайний аксесуар Винниченкових творів. Аж тут доля послала спразжній контраст до цих вигодованих та випечених людей, коли вони поверталися з веселої гулянки.

Звернувши на шлях, коні починають чогось косо дивитися у бік, до ліска. Гликерія поверта туди голову і бачить кроків на тридцять від шляху якусь масу рудих свиток, жовтих брилів, чорних та червоних хусток, босих ніг, якихсь довгих білих палиць, клунків, грабель. Вони то рухаються, то спокійно лежать на землі у холодку під деревами, тїнь од яких довгими, незграбними пасмами сягає аж до шляху. Біля рову, що поділяє ліс від поля, горить вогонь, а коло його стоять якісь постаті з голими спинами й, простягнувши руки над вогнем, щось роблять. Гликерія дивиться на ці голі, широкі, смугляві й білі спини й ніяк не може зрозуміти, що роблять ті люди над вогнем без сорочки. Вона озиралась до Івана і бачить, що й той, висунувшись з-за неї й приплющивши очі, теж дивиться і, видно, також не розуміє.

— Хто то? — питає він.

— Полтавці, заробітчани...

— А що то вони роблять біля вогню?

— Не знаю... Я сама дивлюсь...

Гликерія зверта коней на борозну, що тягнеться понад шляхом, обережно переїзжа її й наближається по траві до заробітчани, серед яких шамотїння стає більшим, а голі спини накриваються свитками. Тепер їй вже виразно видно обличчя, тільки які вони всі ніби однакові: темні, худі, по-

жмурі і всі наче одного якогось сірого кольору, — нема ні білявих, ні чорнявих, усі сірі”.

Виявилось, що це валка заробітчан стала на спочинок і люди “ходять коло себе трохи” або “чепуряться”, як сором’язливо пробують вони спершу пояснити, а попросту — прудять над вогнем нужу. Виявилось далі, що ці люди вже два тижні блукають од економії до економії, з одного місця на друге й ніде не можуть не то місця нагріти, а навіть на день-другий роботи собі знайти. “Літо, Господь його святий зна, випало неврожайне. Хліба висохли, згоріли, скрізь вправляються своїми руками. Що було грошенят з дому — ззли, а тепер хоч живим до Бога лізь. Думалось, хоч погорюєм літо, та все-таки принесем додому якусь копіку, чи за землю заплачати, чи себе прохарчувати. А тепер от-такє. Хоч сядь та плач, хоч стоячи реви”... Виявилось нарешті, що люди ці попросту голодні, люто. по-звірячому голодні, й перед очима елегантних паній та панів одбувається дика, страшна картина якогось “годування звірів”.

Гликерія, глянувши до центру, бачить, як Дунька, бліда, з великими зляканими очима (і через це дуже гарна), хутко, кваплячись, ламає хліб, соває в купу рук, простягнутих до неї, і в купі зараз же підіймається крик і гам, як вона знов соває їм шматки ковбас, якийсь папір, і це знов зчезає там, як у безодні. Ось з валки, міцно тримаючи щось біля грудей, випручалась якась дівчина і розгорнувши притуплене, почина їсти з голосним смаканням балик чи шинку, і очі її бігають на всі боки од страху, щоб хто не одняв. Балика в мент не стає й вона знову пірнає у валку. Її не пускають, але вона чіпляється руками за боки задніх, розгорта їх і всовується в середину, не вважаючи на штовхани, якими наділяють її задні. Семен щось кричить, але чути тільки голос його, а слів не можна розібрати.

— Дядьку, мені!... Голубчики!... Ой рідні ж! хоч крихотку!... Куди?... Ой Бога ради!... Не пускай!... Не давайте йому, він уже взяв!... Дядьку! А мені!... Дівчино, мені ж, мені!... Ой, пустіть!... Змилюйтесь!...

Біля самої Гликерії, важко солучи, зупиняється... хлопець... і дрижачими руками починає виймати з коробки і пакти в рот сардинки. Руки йому залиті кров’ю — видно, лоризав їх об бляшану коробку, на підборідді теж кров, на коробці кров... Гликерії щось до болю, до муки душить серце; дихати важко од жалю, і хочеться скажемо, голосно ридати (“Контрасти”).

Це нова до “голодної проблеми” на Україні риска: тікають люди од голоду на херсонські й інші заробітки — і стривають там ту ж таки біду, тільки що на чужині, а через те ще більш неприготовані і безпорадні. Цю тему переважно експлуатує В. Винниченко і, можна сказати, її до дна вичерпано в його талановитих картинах із життя заробітчан. Особливо любить він спинятись на картинах знуцання з голодних того розкішного, випеченого міщанства, що само ніколи мук голоду не знало й на голодних дивилося як на екстравагантну гостру забавку. Згадаймо Винниченкове оповідання “Голод”, у якому офіцер

п’яний розважається тим, що спійманих на крадіжці голодних силує бити одне одного, спокушаючи їх, що випустить, ще й грошей дасть. І не знаєш, у кому глибше заграбано той, мовляв, “образ і подоба” людські — чи в тих нещасних, що б’ють один одного, чи в тих розкішних, що на це з захватом дивляться і цим тішаються...

І ще одну деталь підкреслює українське письменство в “голодній проблемі”, — деталь, дуже помічну, щоб зрозуміти мало не хронічне голодування в краю, “где все обильем дышет”. Знайдемо її у М. Чернявського, в нарисі, що й назовимо тут цілком.

“Чорний залізний велетень, з мутно-червоним черевом, злегка повертаючи видним над водою хрепчастим гвинтом, мов риба хвостом, привалився до пристані. Розчинив свої чорні пельки-трюми й затих, зомлів, випускаючи ледве помітний димок з величезного закуреного димаря. Він чогось жде. Він жде собі поживи: золотого зерна з широких ланів України.

Він, отой велетень з просунутими в залізні ніздрі ланцюгами, з якимсь незрозумілим написом на чолі, зазнав бурхливих хвиль океану, лереплив кілька морів, проліз у дніпрових гирлах і приплив сюди, до тихих плавнів, щоб набити своє зараз порожнє черево “русским” хлібом.

Він жде, гордий і самовпевнений: хліб буде, він зараз полетиться в його. Повинен политись, бо він привіз з собою кілька пригрощень золота. За те золото він купить хліб.

І справді, вже пливуть до нього важкі берлини й баржі, сунуться, немов стара, на половину розібрана дзвіниця, високий елеватор і люди забігали по помостах, як комахня, щоб догодити “чужоземцеві”, наділити його своїм хлібом.

І хліб посипався у величезний залізний шлунок. Його сипле елеватор, його несуть у мішках, згинаючись під вагою й обливаючись з напруження потом, “носаки”, і ціла юрба жінок і дівчат, мов на пожарі воду, жваво носять його відрами й кидають туди, в ті пельки-трюми.

І залізний велетень задоволено глитає зерно і поважно дише, видихаючи з себе пил. Той пил повиває і його самого, і всіх людей, що метушаться на йому. Сонце золотить той пил, а з гори дивиться на його тисячами скляних очей город. Він лежить на горі, мов величезна піраміда вибілених сонцем людських черепів, і мовчить.

А він міг би сказати багато!...

Тут широкими струмами лється в залізне черево “чужоземця” хліб, а там, далі від города й від річки, на необмежених просторах степів, мруть люди з голоду.

Там, у обдертих хатах, сидять убогі, виснажені працею люди й бліді, тонкоші, мов неоперені пташенята, діти... сидять без хліба. Його немає, він не вродив. Його забрано за податки, за оренди, за право ходити по землі і вмирати на ній...

Його забрано. І ось він тепер лється тут широкою рікою в черево тому велетню, в черева сотням таких велетнів.

Город знає це й мовчить, і байдуже дивиться на те, як “чужоземець” глитає золоте зерно і все глибше осідає в воду.

Ось він уже нажерся досить. Більше не можна, бо не пролізе в гирлах. І він закриває свої чорні пельки: буде з його, він поки що найся.

Завтра він рушить додому, і люди чужого краю будуть їсти отой хліб, що так щедро наділено йому за кілька пригорщень золота, і будуть з того хліба ситі, і будуть сміятися з тих дивовижних людей, що вміють на своїх убогих нивах і широких панських ланах викохувати хліб і не вміють його їсти" ("Хліб наш насущний").

Та й таки правда, бо не вміють... Як писав колись один з російських поетів

Ні, мужик франзоль не любить:
Суперечучись з панами,
Любить все він годуватись
Житняками-глевтяками,
Та ще висівок і в тії
Любить на щось намішати, —
Через звичаї мужичі
Й смак мужичий мусів стати.

(Боровиковський — "Про пшеницю",
пер. Б. Грінченка)

Через отой "смак мужичий" ще "любить" він збувати свою пшеницю своїм та чужим глителям, а гроші повертати на виплату податків. Нічого не поробиш:

Оттакий той смак мужичий
І мужичий звичай, діти! —

навчає дітей чадолюбивий татко...

VII.

Я, звичайно, не вичерпав до дна всього того матеріалу про "голодну проблему", що його рясно подає наше письменство. Я позначив лиш тії витички, якими переходила колективна думка українського письменства, малюючи справжнє, без окрас, життя в багатому на природні дари краю, що чужинцям раєм здається, а у своїх вибликає хіба тужливі згадки про

Убогі ниви, убогі села,
Убогий, обшарпаний люд, —
Смутні картини, смутні-невеселі,
А інших не знайдеш ти тут.

(Б. Грінченко)

Цій проблемі українське письменство присвячувало справді таки виключну увагу. Почавши від Котляревського, що одним штрихом, але виразно поставив проблему голоду, як "лихо мирянське", як соціального порядку з'явище — і до останнього часу наші письменники не переставали нагадувати про ненормальність, *анамалію того ладу, за якого продуцент хліба насущного сам живе без хліба, свій піт і свою кривавицю віддаючи розкошникам світу свого*. Перед нами пройшли причини та наслідки такої аномалії. Посуха чи повідь, мороз чи спека — ці стихійні лиха, що "Бог посилає", дають сигнали до лиха іншого, якого вже й на Бога скинути не можна. *Висту-*

пають чисто соціальні чинники, які й доводять до краю зло стихійне. А продуцент, виробник, безпорадний проти стихій, маючи проти них єдину зброю в формі молебствування, ще більш безпорадний стоїть перед соціальною стороною непереможного лиха. *Безмежна експлуатація, — в формі чи то простого, грубого забирання наслідків праці, чи слідом за стихійними причинами. тропії — йде слідом за стихійними причинами*. (Підкреслення наші, — ред. "Н. Д."). Малоземелля та культурна відсталість і ціла низка соціально-політичних обставин довершують справу. Еміграція навіки, чи тимчасова, на Херсонські, мовляв, заробітки — це тільки інстинктивні корчі, елементарний протест живого організму, і вони не тільки не поправляють лихого стану, а ще навіть погіршують його. І як останній штрих — оте безоднє дерево чужеземного капіталу, що, на повній законній — бож дало жменьку золота, яке потрапляє не до мужицької проте кишені — підставі ковтає "хліб наш насущний", одриваючи його від рота в голодного мужика, у його жінки, у його дітей. З цим штрихом проблема кінчить з своїми місцевими ознаками і вступає в фазу міжнародного значення. Мужик наш голодує на родючих, проте вбогих нивах своїх, щоб світовий паразитизм розкошував по райських віллах та інших великопанських захистках, дзвонив золотом за столами в Монте-Карльо, пишався вродою та вбраннями по всяких "водах" і курортах, усіх світових утіх та розкошів заживаючи.

Що ж має наш мужик за це для себе?

Українське письменство надто на це звернуло свою увагу. Та й не могло не звернути. Як письменство до останніх часів сільське переважно, воно інтереси селянської людности поставило було своїм каменем наріжним, підвалиною свого існування. Це поезія хліборобської праці насамперед. Воно одну мало думу з хліборобом, а яка ж думка у хлібороба, як не про землю-матір, не про надії та страхи хліборобської праці, як не про обставини хліборобського побуту? Нещастя хлібороба найбільш наших письменників обходило, а чи ж може бути в хліборобському побуті більше нещастя за те, коли зрадить і одурить земля, коли вона затраченої навіть праці не вертає? Разом з Манжурою, кожен з українських письменників міг би проказати цілком, од слова до слова, ту його думку, в якій вилились надії й турботи селянина.

Коли над нивою моєю
Ударить грім та над землею
Стовпи наставить вихор пилу,
Та зрідка блискавка змарнілу
Осяє землю де-не-де
І дощ силенний уладе —
Радію я...

Коли ж вона, улита потом
Моїм трудовим та клопотом
Безсонним схожана, марніє,
А понад нею тяжко ние

Злиденна жмара зла мошки
Та скрізь гуляють ховрашки —
Турбуюсь я...

(“Дума”)

Останнє несе за собою, на додачу до хронічного голодування, вже справжній голод, той голод, що доводить до здичавіння, до вчинків розпачу або очайдушного отупіння, до безпросвітної блуканини в невилазних нетрях суперечностей сучасного ладу. І все це на розгляд та освітлювання, як художній матеріал, брало наше письменство. Для нього була це вже не проблема хліба насущного, або принаймні не самого хліба, а далеко ширша й глибша — проблема людського взагалі існування та нормального розвитку нашого народу на його землі, проблема його європеїзування з того принаймні боку, щоб хронічний голод перестав бути таким звичайним гостем на родючих ланах та нивах України. Українське письменство і цю проблему поставило на повен зріст і дало, скільки снаги та спромоги було, й її розв'язання. Доводилося, певна річ, вирішати цю проблему в зв'язку і в залежності від загального становища народних мас, політичного, соціального та економічного. Доводилося брати життя народу в його цілому, не ізолюючи, а навпаки нав'язуючи до купи те, що в житті міцно між собою переплутано і зв'язано органічно. І коли письменство має художнім способом одбивати в собі життя на всю його широчінь, то з цього боку письменство наше свою повинність совісно справляло. Боротьбу з тим темним та лихим царем, якому “голод — пазване”, воно провадило систематично й без упину, усіма сторонами висвітлюючи скорботну проблему голоду та наближаючи час, скажу так, рішучої революції проти чорного царя. І скільки голод не від самих стихійних причин залежить, скільки й людської суди приточено сили, яка то сприяє, то заважає необмеженому царюванню цього одвічного ворога людини — то вага письменства в боротьбі з ним набирає величезного значення. Скинати неситого царя з його престолу — найближче завдання, чергова справа людськості та майбутнього її письменства. А попередніх часів письменство тимчасом своє діло робило, останній бій підготовляючи, визначаючи й прощаючи поле для боротьби та борців виходячи.

Ми знаємо тепер, що в цій підготовчій праці чимала пайка зробленої вже роботи припадає й на наше письменство.

Скільки нових передплатників
ви приєднали для “Нових днів”?

**“НОВІ ДНІ” ЧЕКАЮТЬ
ВАШИХ ПОРАД І ДОПИСІВ
НА РІЗНІ ТЕМИ НАШОГО ЖИТТЯ.**

ДУМА ПРО КОЗАЦЬКИХ ОТАМАНІВ

i

ЛІТЕРАТУРУ-ЧАЙКУ

Гей на морі нашому, морі емігрантському,
Не вельми глибокому, та вельми бурхливому,
Література наша чайкою квилить-проквіляє,
До батьків народу промовляє:
“Гей, партійці, панове-молодці,
Та й ви всі сам про себе дбайки, тее знайте,
Мене — душі нашої, душі української,
Не топчіть, не вбивайте!
Не лиш задля розкоші нещасної статки-мастки

збивайте,

Але й книжку рідную часом прочитайте!
Як панове-отамани тее зачували, то всі промовчали

Бо про себе й дітей своїх тільки дбали,
Літературного брата за брата не мали,
Сестриць не признавали,
З рідним краєм прощання не мали.
На тее чайка повідає-каже:
“Хай вас вітцівська-матірня молитва проклинає!”

Емігрантське море в п'ятому зайняло,
Що пів сонця й пів місяця закрило,
Супротивная хвиля об хвилю вдаряє,
Судно емігрантське на чотири часті розбиває,
Вже й кошовий отаман загинув,
А буйного вітру із краю немає...
Гей, а в третій часті було війська много,
Грицько Самозванець на палубу виступає і так

промовляє:

“Гей, панове-отамани й козаки молодці, тее знайте,
Мене Грицька Самозванця кошовим своїм називайте!”

Як панове-отамани тее зачували,
Очі йому китайкою пов'язали
Та в море бурхливе, море каламутнее кинути

бажали.

Та література-чайка прилітає, китайку зриває
Та до всього товариства промовляє:
“Гей, Грицьку Самозванче та й усі ви отамани,
На сповідь ступайте, на коліна припадайте
Та покавшись єдиному Богу та народові своєму
Спільно кошового отамана вибирайте!”

Мізинного пальця Грицькові за кару врубали
Й у море бурхливе метали,
Щоб успокоїлося каламутнее море від покаяної

крови

Щоб панове-отамани тее знали
Та з козачтвом кошового спільно вибирали,
Чайку, душу свою не топтали, часнят не убивали
Та до берега вільного, брата демократичного
Недобитків козацьких направляли.

Даруй, Боже, всім мостям нашим і всім головам читаючим
Та війську нашому емігрантському
Многі літа!

І. ЖАК
4. 8. 1978

ЮГОСЛАВСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ

(Продовження з попереднього числа)

Двогодинна плавба на катері вгору ріки Кирки до Вісовацького старого монастиря затямиться мені на все життя. І не тільки тому, що раптом змінився лагідний середземноморський клімат, почав дуети якийсь сибірський вітер і ми понатягали на себе все, що лиш мали зі собою, а передусім тому, що весь гірський краєвид обабіч широчезної ріки нагадував безлюдну Аляску чи Лябрадор, а не південну Європу. За всю дорогу до монастиря ми не бачили, мабуть, ні однієї хатини, ні однієї людини, й тільки пару культивованих невеличких ділянок та електричні стовпи, Бог зна як проведені верхами диких гір. Побачити таку глушину майже в центрі Європи — це щось неймовірне.

Але монастир серед тієї глушини виявився дійсним, а не потьомкінським. Він був розташований на невеликому островці у затишку серед струнких тополь та інших розлогих дерев, і здалеку видно було тільки його баню. Ми причадили, але не висідали, поки провідниця не дістала дозволу від ігумена, хоч наша група була щонайменш десятою того дня. (Так було і в інших церквах.)

Дозвіл на оглядини ми, звичайно, дістали. Входячи до монастиря плеканою алеєю, привітались з монахами, що працювали в городі. У нашій Каті заіскрились від гордості очі, коли один з молодих монахів почав розказувати довгу історію монастиря й пояснювати розкладені в одній з більших кімнат пам'ятки, включно з рідкісними першодруками й манускриптами, деякі писані кирилицею.

— Що ж корисного для суспільства ці монахи роблять? — запитала одна з наших канадських порожевілих матрон, коли ми вийшли з монастиря на другий бік городу.

Наша провідниця зневажливо глянула на неї й відповіла коротко:

— Суспільству вони не заваджають.

Ми оглядали цю ідилію — гусей, качок, курей, пав — і не хотілось вертатися до катера, хоч сонце вже майже дотикало гір. Справді вимріяне місце для молитви й для здорового життя. Дехто твердив, що бачив навіть дві монахині у білому, які несли розвішувати білизну, але заховалися, побачивши запізнену товпу модерних варварів-туристів. Я їх не бачив.

— Якою мовою ви говорите? Я вас розумію, — запитав один із старших монахів, коли ми відбилися від гурту.

— Українською. Ми українці з Канади.

— Чого ж не вертається в Україну?

— А чого вас тут залишилось лише 14, а не 60, як було колись? — запитала моя дружина.

Я краще не скажу, що він відповів...

У готелі нас чекали, бо мали висвітлювати фільм. По радіо щораз запитували шофера, де ми і коли приїдемо. Ми спізнались на дві години й приїхали потемки. Фільму вже не бачили, але вечір чекав нас. У готелі також розміщено учнів якоеь школи з Боснії. Значить, першокласний готель "Лав" не тільки для туристів, але й для місцевих. Хвала Богу, — скажемо їхньою мовою.

Середа 18 травня

Виявилось, що ми не втратили нашої прогулянки кораблем уздовж далматського побережжя. Тільки замість їхати з Дубровніка до Спліту, ми їдемо — зі Спліту до Дубровніка. Наш великий пароплав "Славія", що дістався Югославії від італійців як воєнне відшкодування, є на своєму регулярному маршруті — Река-Корфу.

Ми розсілися на верхній палубі, але зарезервували місця і в одній з бічних кают із вікнами, бо заносилось на дощ. Пасажири — в більшості югослави і німці. Зав'язуються цікаві розмови. Роздався гудок і "Славія", не колибнувшись, відчалала від пристані.

За півгодини ми протиснулися поміж древною грецькою Солтою і масивним островом Брач, що заслонив собою незабутній Спліт. Адриатичне чи Ядранське море за переказами — голубе й завжди неспокійне. Сьогодні воно сіре й рівне, як стіл. Зупиняємось на кілька хвилин у містечку Хвар, що на вузькому, довгому (70 км.) острові тієї ж назви. Хвар називають чомусь Мадейрою Адриатики. Він мав би мати стільки соняшних днів у році як Ніцца й ще лагідніший клімат. Хвар має також буйну тропічну рослинність, але з нашого боку видно лиш суворі й майже голі скелі та кілька невеличких сіл, до яких немає жодної дороги. Більшість зустрічних скелястих островців узагалі незаселена. Дехто любить їхньою екзотичною красою, але для мене вона видається занадто дика й ізольована. Не розумію, чому за ці майже голі скелі люди три тисячі років вели безнастанні війни.

Біля обіду зупиняємось у мальовничому містечку Корчуді (давня грецька Коркира) на острові тієї ж назви. Це половина дороги між Сплітом і Дубровніком. З-за хмар виглянуло сонце й зразу поправило настрій. Можна вийти на берег оглянути місто Марка Поло, що його (місто) й тепер охороняє патрон св. Теодор.

Після обіду "Славія" минає ще сім менших островів, уже справді з буйною фльорою, і ми раптом приїхали в Груж — нову пристань Дубровніка. Далеко, на горі, видніє наш Бабій Кук з червоними дахами нового розлогого готелевого

городка. Але "найближчого до раю міста" — як його назвав Бернард Шов — чомусь не видно.

Ідемо вздовж побережжя новеньким автобусом "Атласа" до свого ультрамодерного готелю "Аргосі". На городах машини ще "роблять землю", себто кришуть червонувату застиглу ляву, і робітники, незважаючи на майже святу "сієсту", розвозять цю "землю" по під свіжонасаджених тропічних кущів. Цвітуть рожеві олеандри, дикі червоні маки й інші невідомі мені квіти. В готелі ще пахне фарбою, новими каліграфіями і кидром. У просторій кімнаті модерна картина голої жінки, приватна лазничка, душ, радіоприймач (до телевізії ще не дійшло). Розсувні двері на приватну веранду, з якої рідкісний вид на острови й море...

Але немає часу милуватись нашим казковим городом, оглянемо його пізніше. Випрошуємо в бюрі готелю кільканадцять хромових монет, щоб мати по три динари (прибл. 15 центів) на місцевий автобус, бо здачі в автобусах та й у крамницях не дають*).

Незважаючи на те, що ще пора сієсти і майже всі крамниці та установи закриті, а порядні люди відпочивають, — ми виходимо до зупинки, сідаємо на автобус номер 6 і ідемо прямо під старе місто, обведене навколо масивним високим муром. Автобуси, авта й навіть ровери в старому місті заборонені. Зрештою, стрімкими, вузькими вуличками нікуди на тих машинах не зайдеш.

Дубровнік нараховує нині тільки 37 тисяч населення, з того тільки сім тисяч у мурах Старого міста. Але на околицях і тут будують нові високі будинки, бо ж ще 10 років тому Дубровнік нараховував усього 21 тисячу населення. Та незважаючи на малу кількість населення, Дубровнік-Рагуза завжди вважав себе найважливішим містом на все югославське Примор'я, і гідно казатимуть вам, що він ніколи не був окупований, хоч це, звичайно, не згідне з історичною правдою.

А все таки, Дубровнік у світі тільки один і ні з яким іншим містом змішати його не можна. Сьогодні — це найбільший туристський центр Югославії. Тільки під час серпневого фестивалю його відвідує 100.000 туристів. Описати Дубровнік — тяжко. Щоб відчутти його дух і красу — тут конечно побувати самому. Його майдани, вулички, церкви, мури — повні туристів з усього світу. Не видно тільки китайців і не чути "общепонятного". Над старими будинками в синьому небі — тисячі великих ластівок, яких, мабуть, ніде більше немає. Коли ж зайшло сонце, всі вони раптом зникли, прорідились і туристи, а замість них Пляцу заповнили дослівно тисячі розсіяної, життєрадісної югославської молоді.

Ми вертаємось до автобусу, щоб устигнути до "Аргосі" на вечерю. Біля зупинки голосно ділять надзвичайними враженнями. До нас підходить пара дебелих старших інтелігентів.

— Рускі? — запитує чоловік.

*) Дістати дрібні металеві динари в Югославії — це найтяжча проблема, бо їх масово купують німецькі "туристи" й вивозять для індустріального вжитку.

— Ні, українці.

— Звідки?

— З Канади.

— З Канади? Рускі?

— Ні, кажемо ж вам — українці.

— Я був у Москві. Гарне місто... Читав Пушкіна, Тургенєва, Достоевського.

— А в Києві були? Шевченка читали? — питає його моя говорлива дружина.

— Ні, не доводилось. А якої ж ви нації, звідки ваші батьки?

— Українці, з України, не розумієте? А ви, хто такий і звідкіль?

— Ми на пенсії, живемо тут і любуємось. А де ж та Україна?

Жінка тягне його за рукав, приговорюючи:

— Та залиши їх, бідних, у спокої; батьки не навчили їх, хто вони й звідки...

Але цікавий "інтелігентний" добродій не вгавав.

— А де ви зупинилися? В якому готелі? Я знаю тут добрий готель — зовсім близько.

— Спасибі. Унас прекрасний готель "Аргосі". Йхати шісткою на Бабій Кук, чули?

— Не доводилось.

Ну й як йому пояснити, де Україна, коли він не знає, де Бабій Кук з найбільшим комплектом нових готелів у його рідному місті. Подібних розмов із старшими югославами в нас було більше.

Четвер 19 травня

Сьогодні в нас перший день відпочинку. Ми взяли турне тільки на півдня, щоб систематично познайомитись з головнішими пам'ятками Дубровніка й побачити унікальну панораму міста й околиці з гори Жарковіци. Незабутні враження й незабутні види. При вході до всіх давніх фортець викарбувані статуї св. Влага, патрона й протектора міста. І нікому не приходить у голову, щоб валити їх та ставити на їх місце популярного Тіта. Зрештою, на внутрішній стіні однієї фортеці ми побачили й портрет молодого Тіта і транспарент з нагоди якоїсь річниці: "Друже Тіто!"... й так далі. Це був єдиний патріотичний заклик, що мені довелося бачити в усій Хорватії...

З ресторану на горі, біля руїн французької фортеці маршала Мармонта, дивлюсь на поблизу острів любови Локрум. Жаль, що не маю бінокля; там є пляж, на якому вільно купатись і без бікіні. Але в сучасній Югославії є таких пляжів більше, ніж у цілій Європі, отже, надіюсь побачити якийсь зблизка...

В старому місті, у приватному ресторані на плоскому даху посеред тропічної зелені, замовили наш перший босняцько-турецький обід і не жаліємо. А втім, разом з вином, це тільки п'ять-шість долярів на особу.

Пройшовши з півтора кілометра оборонними мурами, відчуваємо, що такого "відпочинку" нам досить. Повертаємось автобусом, бо ж хочемо докладніше оглянути наш самовистачальний городок, будований югославсько-американською спілкою. Біля готелю зупинились кілька туристських автобусів з великими написами кирилицею

— "Пролетарий". Це приїхали на вакації робітники з чорногорської чи македонської югославської республіки. Отож і люксовий "Аргосі" служить не тільки для чужоземних туристів чи партійних вельмож...

Після вечері прогулянка бульваром і численними алеями городка. Цікава розмова з студентами в туристичній агенції "Атласа" і на дворі, але йдемо рано спати, бо завтра наш найтяжчий день.

П'ятниця 20 травня

Це наша остання організована цілоденна прогулянка з Дубровніка до Мостара, столиці Герцеговіни. Не знаю, чи був це випадок, але ми вперше дістали молоду провідницю досить офіційну, в зеленій уніформі. Замість хрестика в неї на шиї, на ланцюжку, — маленький серп і молот.

— Ви комсомолка? — запитала насторожено котрась із пань, коли Женья перестала на хвилинку оповідати.

— Так, я член Ліги молодих югославських комуністів. А ви? Ви між собою говорите слов'янською мовою.

— Ми українці з Канади. Чи чули про таких? Вона глянула на нас, непевна, чи жартуємо. Тоді відповіла серйозно:

— Ми ж географію вивчали. Україна — друга найбільша республіка Радянського Союзу, як Хорватія в югославській федерації. У нас також живуть українці, лиш звать себе русинами.

Це була перша доречна відповідь... Ми їхали на захід новою, чистою, хоч і дуже вузькою та покрученою асфальтовою дорогою, місцями прорубаною в скелях понад самим морем. Щоділька миль зустрічали стражника з лопатою і мітлою, що пильнував своєї секції. Біля Слано минули великий пляж нудистів, а біля давнього поселення, що зветься Стон, наша провідниця заявила:

— Тут ми залишаємо на кілька хвилин хорватську республіку і в'їжджаємо на територію Боснії-Герцеговіни. Ці п'ять кілометрів, з маленьким портом по лівому боці, — це єдиний доступ Боснії-Герцеговіни до моря. Цю територію подарував колись католицький Дубровнік Туреччині, щоб не мати спільного кордону із захланною католицькою Венецією.

Дивні діла твої, Господи... Звичайно, жодних граничних стовпів чи сторожі на "кордоні" між нинішньою Хорватією й Боснією-Герцеговіною нема. За п'ять хвилин ми знову були в Хорватії й скоро зупинились на обід у місті Метковіч, що в дельті зеленуватої ріки Неретви. Там ми завернули направо й аж до Мостара (50 км.) їхали мальовничою, дуже врожайною й багатою долиною цієї незвичайної ріки. Тут, уздовж дороги, ми вперше побачили й югославських корів. А далі — садки, городи, виноградники й люди, заповідливо працюючі на своїх приватних ділянках. Це район славних вин — жилавки і блатіни.

Хоч клімат долини Неретви ще середземноморський (Мостар має найвищу літом у Югославії температуру — в тіні 104 градуси Фаренгайта), проте характер архітектури та й людей — рішуче східній. Сам Мостар, з безліччю мінаре-

Почітель. Вид з Неретви на руїни турецької фортеці.

тів, турецькими домами, базаром і турецькими назвами більшості вулиць, справляє враження азійського турецького міста. Як і більшість югославських міст, Мостар швидко росте й розбудовує свою індустрію. Із 22.000 населення в 1945 році він виріс до 75.000.

Наша провідниця вибрала дозволи на відвідини основної мошеї і славного "Турецького дому". Через надмірний натовп туристських груп ми ввійшли до мошеї запізно. Провідниця перервала розповідати нам про її історію, мозаїки тощо, коли почали входити місцеві мусулманомужчини (мусулманським жінкам у п'ятницю вхід до мошеї заборонений) на обідню молитву. Пообіцяла закінчити згодом. Зате якась нахабна провідниця з Франції і її група поведились у мошеї і далі так, як би крім них там нікого не було, кидаючи репліки на адресу розпластаних богомольців. Зупинила французів наша комсомолка:

— Тихо! Встидайтесь. Не можна ж людям пешкоджати в молитві.

Чи чуєте, наші рідні та й "старшобратські" комсомольські зарозумільці? Навряд...

У визначеній законом годині, мулла, вилізши на високу вежу мінарету, проголосив через мікрофон на все середмістя традиційну славу Аллахові. Разом із нашою провідницею-комсомолкою ми ще скидали черевики у "Турецькому домі", оглядали турецький базар, над тією ж почуваяся справді немов "тепер я турок, не козак". Хоч, звичайно, за півдня неможливо навчитись відрізнити місцевого турка від хорвата, серба чи цигана, тим більш, що всі вони югославці...

Підвечіркували ми в дуже специфічному ресторані під руїнами великої турецької фортеці, біля високого мінарету, над тією ж чарівною Неретвою в місцевості Почітель. Колись це було одне з піратських гнізд. Уже в наші часи тут накручували відомий фільм "Останній міст", з Марією Шель у головній ролі.

По дорозі "додому", як і туди, ми переганялись на вузькій дорозі понад безоднями з численними автобусами інших югославських туристських агенцій: "Компас", "Глоб", "Генерал", "Центротурс", "Далмація" і т. п.

— Скажіть, чи всіма цими агентствами керують десь з центру як "Інтуристом" у СРСР? — запитав я в провідниці.

— Ні. Всі вони незалежні одна від однієї і конкурують.

І, мов заохочена цим питанням, почала розповідати всім дещо про Югославію та її систему.

— Федеративна Соціалістична Республіка Югославія складається з шістьох республік: Хорватії, Словенії, Сербії, Боснії-Герцеговіни, Македонії і Чорногори... Національні меншості у цих республіках мають свої школи й можуть плекати свою культуру. Югославія швидко стає індустріальною, але ще не може забезпечити доброго життя для всіх громадян... Тому понад мільйон югославців працює в різних країнах Західної Європи... Наша система не така як у вас і не така як у інших комуністичних країнах. Нашими заходами і підприємствами керують Робітничі ради. Вони призначають і звільняють директорів... Ми не кажемо, що наша система найкраща. Але після всього, що наші народи пережили, вона працює для нас незле...

Повернувшись увечорі до готелю, турбуємось, чи зможемо летіти завтра до Атен, бо й там па летовищі страйк. Туристи, які добрались сюди з Атен поїздами й автобусами на свою руку — втомлені вкрай. Але Франо й Діяна з "Атласа" заспокоюють нас:

— Ми вас напевно відвеземо й привеземо назад, згідно з домовленням. Але мусите встати завтра о четвертій годині, щоб прилетіти до Атен, ще заки почнеться там денне пікетування.

Субота 21 травня

І привезли. Ми летіли на новішому й вигіднішому джеті "Боєінг 727" понад суворими й дикими верхами Чорногори, вздовж Корінтського заливу й щасливо приземлилися на великому атенському аеропорті. Тут стояли літаки з Болгарії, Угорщини, Чехо-Словаччини, Румунії і Польщі, але ні одного з західноєвропейських чи американських країн. Видно, тільки "капіталістичні" пілоти солідаризувалися зі страйкуючими греками.

***

Про грецький тиждень треба було б писати окремо, хоч я і тут переважно думав про бачене, почуте й пережите в Югославії, куди ми мали ще повернутися в п'ятницю.

Чи були в мене в Югославії якісь політичні дискусії й розмови? Якщо б і були, я не написав би, мабуть, про них нічого. Бо не можна стати за тиждень експертом країни та ще й такої скомплікованої, як Югославія. Зрештою я ще хотів би повернутись до Югославії на трохи довший час і докладніше пізнати західноєвропейську Словенію, східню Сербію, південноєвропейську Македонію і самобутню Чорногору та почуватись там таким же вільним, як почувався перший раз.

Мандруючи сучасною Югославією тяжко повірити, що ще в половині 50-их років ця сама влада, що є й тепер, була такою ж тоталітарною, догматичною і жорстокою, як і теперішня радян-

ська влада. Але ще тяжче передбачити, яка доля чекає Югославію, коли не стане президента Тіта, якому сповнилося 86 років.

Одне можна сказати з певністю: значні й розумні сили працюють для збереження єдності югославської федерації, для єдності різних, але справді рівних народів, яких єднають спільні національні інтереси, а не для якогось маніяцького "злиття націй" під егідою "старшобратської" імперіалістичної палиці. І ще одне можна порадити читачам: якщо хочете бачити стародавнє, середньовічне й нове, що сплелось в одну нерозривну цілість, якщо хочете бачити справжній Захід, Південь і Схід, а бракує вам грошей і часу на окремі подорожі від Іспанії аж до Туреччини — їдьте в Югославію. Їдьте в країну, яку століттями роздирали крайня релігійна, національна й соціальна ненависть, і в якій родиться на очах велика терпимість: там побачите все в компактному й концентрованому виді. На жаль, організаційна структура побудови єдиної дозволеної політичної партії — Ліги комуністів Югославії, — що так нагадує сумнозвісний ленінський "демократичний централізм" КПРС, підказує і в цьому не робити тим часом занадто далекоїдучих висновків.

СЛІДАМИ НАШИХ МАТЕРІАЛІВ

Панас ФЕДЕНКО

МІРКУВАННЯ ОЛЕНИ НЕСІНОЇ НА ІСТОРИЧНІ ТЕМИ

У "Нових днях", квітень 1978 р., надруковано лист п. Несіної про братів Розумовських. Авторка листа робить мені закид, мовляв, Феденко писав про малоросів, "нян'юк, дядьків отечества чужого" (так їх називав Шевченко!), "не обдумуючи досить". Вона посилає мене читати "Історію України" Дмитра Дорошенка, з якої я міг би "про братів Розумовських дуже легко довідатись"...

Пані Несіна не вірить споминам Ст. А. Понятовського, що жив у Петербурзі, ще не будши королем, і описав придворне життя, де зустрічав і Олексія Розумовського, повінчаного з царицею Єлисаветою. Коли б п. Несіна мала охоту прочитати спомини С. А. Понятовського, то побачила б, що він ставився до Ол. Розумовського з симпатією, зовсім не збирався його очорнювати.

Щоб не ширилося непорозуміння: мені відома історія нашого народу не з літератури (з підручників різних авторів), а з джерел: із літописів, із різних документів внутрішньої та закордонної політики, із споминів сучасників минулих подій і т. д. І до цих документів я звик критично ставитись. Під цим кутом оцінюю теж Розумовських,

"без гніву й упередження" (Sine ira et studio), як радив римський історик Тацит.

Пані Несіна пише, що Олексій і Кирило Розумовські "були українськими патріотами, щиро любили свою батьківщину і уболівали її долею". Вірю: любили українську пісню, яка була в великій моді в Петербурзі й Москві, і, мабуть, любили борщ, голубці, вареники і калганівку та інші продукти "Малоросії". За моїх студій в Петербурзі (1913-1917 р.) я зустрічав таких галушко-вих патріотів України чимало! Але то патріотизм, про який писав Іван Франко:

"Ти, брате, любиш Русь, як хліб і кусень сала... як дім, воли, корови"...

Дійсний патріотизм є *політичний*, — прямування, щоб була "в своїй хаті своя правда, і сила, і воля".

Політичного патріотизму у Розумовських та їм подібних придворних малоросіян *не було*. Ось приклади: Кирило Розумовський, якому цариця подарувала титул гетьмана, проводив більше свого часу не в Україні, а в Петербурзі, бо там було веселе життя.

Раніше гетьманська Україна мала зв'язок з російським урядом через міністерство закордонних справ. Але гетьман Кирило вирішив зносити його уряду з Росією перевести із міністерства закордонних справ до Петербурзького міністерства внутрішніх справ, хоч царський уряд зовсім цього не вимагав.

Здається, що то була дрібниця, але рішення Розумовського свідчить, що він не розумів юридичної позиції, в яку поставив себе супроти Росії: і формально Україна стала російською "внутрішньою справою".

1757 р. уряд Розумовського вів листування з царським урядом у справі двох генеральних старшин, що були на чужині в уряді гетьмана Пилипа Орлика, — Мировича і Нахимовського. Вони жили в Криму, в Бахчисараї, столиці Хана, і були визнані як представники незалежної України. Нахимовський і Мирович були в зв'язку з Січчю Запорізькою, що знаходилася під протекцією царського уряду, але була настроєна вороже проти Росії.

Розумовський писав у Петербург, щоб російський уряд постарався викрасти "мазепинців" із Криму або вжив інших заходів, щоб їх знищити ("ізвести!"). Однак російський канцлер Воронцов відрадив, і "патріотичний" плян гетьмана Розумовського не був здійснений. Про це кожний може прочитати в праці М. Костомарова: "Мазепа й мазепинці".

В той час в Москві й Петербурзі освічені росіяни почали відходити від мішаної, "макаронічної", переповненої староболгарськими словами літературної мови, і почали писати мовою, близькою до народної російської мови. Але Кирило Розумовський не дбав за розвиток української мови. Він орієнтувався на мови "панські": французьку й російську. В своїй столиці Батурині Розумовський завів французький театр, а в адміністрації уживав російської мови.

Ось приклад-цитата з універсалу гетьмана Кирила для його матері Наталії Розумихи, виданий 16 жовтня 1751 р.:

"Небезызвѣстно нам, что при домѣ Адамовском дражайшей матушки нашей Наталіи Демяновны Разумовской в работизнах для разных домовых исправлений бывает скудость; того ради, по данной нам от Ея Императорскаго Величества власти, для лучшаго содержания работами и протчими исправлениями оного Адамовскаго дому матушки нашей и з особливою нашей сыновской склонности опредѣляем ей, матушкѣ нашей, в полку Кіевском мѣстечка Носовку и Кобижчу к оным мѣстечкам грунтами и угодіями и всѣми принадлежностями"...

Цей універсал обертав вільних селян ("посполитих") в "підданих" матері Розумовського...

Розумовський поміг Катерині II сісти на царський трон 1762 року, коли за її згодою любовники її, брати Орлови, убили царя Петра III. Гетьман Розумовський, як командир полку гвардії в Петербурзі, забезпечив своїми солдатами узурпацію влади німецької принцеси.

Він певно надіявся на вдячність новоспеченої цариці, яку Микола Костомаров справедливо назвав "курвою всесвітньою" ("Книги Битія українського народу"). Але де там! 1764 р. Катерина звеліла гетьманові, щоб підписав прохання про "отставку". І "ясновельможний" підписав і не писнув. За цей "патріотичний" вчинок цариця нагородила гетьмана гетьмана-"фельдмаршала" російської армії великими маєтностями на Україні, які йшли на уряд гетьмана, а тепер стали його приватною власністю, разом з приписаними до землі селянамж.

Розумовський, "гетьман в отставці", не образився на невдячну царицю і залишився в Петербурзі, де був у ласці Катерини II, був бажаним гостем у неї, грав з царицею в карти і розвеселяв її та придворних анекдотами, яких знав велику силу.

Про цю лакейську роллю Кир. Розумовського в Петербурзі писав Тарас Шевченко, мабуть, "не обдумуючи досить", що "Кирило з старшинами пудром осипались і в цариці, мов собаки, патинки лизали"... Шкода, що Шевченко не міг порадитись з Оленою Несіною і не показав нам Кирила Розумовського як "українського патріота!"

К. Розумовський мав 4 синів, і всі вони залишилися патріотами російської імперії, як і їхні потомки. Химерна доля учинила, що один із потомків гетьмана Кирила був начальником краю, в якому був Шевченко на засланні від 1847 року: то був граф Перовський.

Другий нащадок гетьмана Розумовського на ім'я Алексей Толстой був визначним російським поетом, виростав на Україні, і не бачив там злиднів, в яких жили закріпачені селяни. Тому писав, наслідуючи поезію Гете: "Ты знаешь край, где все обильем дышет" ("Чи ти знаєш край, де все дихає заможністю").

Це добре, що деякі наші земляки на чужині цікавляться історією України. Але самого інтересу замало: треба солідно студіювати наше минуле на основі історичних джерел і не поклатися на тих авторів, що все тільки хвалять і виправдовують, роблячи із чорного біле. Пані Несіна могла б знайти працю кн. Васильчикова "Семейство

ПІДВОДНІ РУДНИКИ

Відомо, що римляни розраховувалися з найманцями-легіонерами не грошима, а морською сіллю. Не дивно, що від латинського слова *sal* (сіль) походять такі слова сучасних мов, як англійське *salary* (жалування) та знайоме всім народам слово "солдат".

Сіль була першою речовиною, що її люди почали добувати з морської води. Але протягом усієї історії нашої цивілізації основним джерелом мінеральних ресурсів служили земні надра. Лише останнім часом у цьому накреслився перелом. Справа в тім, що при сучасних темпах промислового розвитку країн земля не завжди спроможна "прогодувати" промисловість. А темпи ці нарастають з прискоренням.

Розробки корисних копалин зараз почали випереджувати приріст розвідуваних запасів. Отож джерела руд на суходолі швидко виснажуються. Згідно з прогнозами, руди багатьох металів у поверхневих шарах Землі будуть цілком вибрані за 50-100 років...

Дві третини нашої планети вкрито водами пов'язаних між собою морів та чотирьох океанів — Північного Льодовитого, Тихого, Атлантичного та Індійського. У районах глибоководних западин водяна ковдра сягає товщини понад 11 кілометрів. Не дуже привітно зустрічає океан людей, які прагнуть оволодіти його скарбами. Кожного року в морях гине кілька великих суден. Незважаючи на те, що сучасна морська флота обладнана доскональними засобами навігації, мореплавання й досі лишається досить небезпечним. І головна причина цього з тому, що океан є вмістилищем величезної кількості енергії.

Навколо нашого науково-дослідного судна "Академік Вернадський" здійснюються грізні сіро-зелені хвилі заввишки до десяти метрів. Енергія окремих "гір" досягає 360 тисяч кгм на кожний метр довжини гребеня. Її б цілком вистачило для освітлення невеликого містечка. Та море здатне тільки на руйнівну роботу, воно торощить тисячо-

Разумовских" і мала б більше відомостей про кар'єру Олексія та Кирила і потомків гетьмана з ласки цариці Єлисавети.

Але, не мавши достатнього знання, О. Несіна поставила себе в ситуацію, яку виражає відома римська приказка. М. Квітка Основ'яненко дотепно описав це в оповіданні "Солдацький патрет":

"Шевче, знай своє шевство, а до кравецтва не мішайся"!

Я не збираюся писати критичні статті про атомову енергію чи про бактеріологію, бо то не моя спеціальність. Але дехто у нас береться до тем без усякої підготовки. Тому виходить і сміх і гріх...

тонні портові моли, хвилеломи. Особливо підступні хвилі під час гураганів. Вітри розганяють їх на безкрайніх просторах моря, і нагромаджена енергія обрушується на узбережжя. Із зменшенням глибини акваторії до половини довжини хвилі водяний вал взаємодіє з дном і різко нарощує висоту. Маси води здіймаються вгору, а з ними — уламки одвічного ворога моря, літосфери (твердої оболонки земної кулі). Траплялося, що підняте хвилею каміння розбивало товсте скло маяка заввишки 60 метрів. Біля берегів Кавказу штормові викиди подеколи сягають 50-метрової висоти. Штормова стихія невтомно працює години, дні, місяці. На бойовище між океаном та землею твердо річки щороку постачають близько 12 кубічних кілометрів уламкових осадків. Прибережні течії пересувають цю величезну кількість осадового матеріалу на величезні відстані вздовж берегової лінії постійно течуть потужні піщані й галькові ріки...

Крім уламків літосфери, у море щороку надходять 2,25 мільярда тонн розчиненої речовини порід.

Це поки що "будівельний матеріал". Уся сировина починає оброблятися у смузі прибою. Немовби працює гігантський гірничо-збагачувальний комбінат, в якому великі й малі уламки безперервно подрібнюються, перетворюються на гальку і пісок.

В океані, як і на найбільших збагачувальних комбінатах Кривого Рога, руда проходить довгий шлях від материнського геологічного масиву до плавальної печі. В глибоких шахтах чи відкритих кар'єрах спрямовані вибухи спочатку відривають брили рудодосної породи, які потужними екскаваторами завантажують у вагони-самоскиди і доставляють на ГЗК. Проходячи через цілий комплекс подрібнюючих пристроїв, руда доводиться до майже мономінерального тонкозернового стану. А в океанському комбінаті могутня хвиля і течії розмелюють руду без фізичних та економічних втручань людини.

Гірники збагачують подрібнену руду з допомогою електромагнітної сепарації — виділенням залістистих магнітних мінералів або ж флотацією в спеціальних рідинах, де уламки пустої породи спливають і йдуть у відходи. Океан робить це по-своєму. Оскільки набігаюча хвиля має більшу енергію, ніж та, що відкочується, він виносить на пляжі подрібнений матеріал, одночасно сортуючи його за питомою вагою: важчі частини затримуються в глибині пляжів, а легші змиваються ближче до берегової лінії...

Твердий пляж, як ми знаємо, ніколи не має спокою. Мінеральні часточки різняться за питомою вагою, твердістю, стійкістю проти звітрювання тощо. Міцна прибійна хвиля виносить великі уламки на верхню зону пляжу. У відливної

валу здатність до перенесення матеріалу значно менша, тому тільки легкі часточки змиваються назад, у море. Крім того, хвильові удари викликають вібрацію узбережних відкладів, через це важкі мінерали занурюються углиб. Внаслідок усіх цих рухів у найвищих та глибинних прошарках пляжу накопичуються металоносні мінеральні уламки. Це вже майже той концентрат, що його одержують металургійні заводи від гірничо-збагачувальних комбінатів. Особливо цінною є фракція завбільшки 0,05—0,5 мм.: вона складається з мономінералів, її легко збагачувати. Важливо й те, що морський ГЗК працює постійно, а нагромадження руди триває віками на великій площі.

Запаси корисних копалин на материках поступово вичерпуються. І ось тут стане в пригоді природний рудний комбінат морського шельфу. Це шар узбережної смуги завширшки до 200 метрів, який займає на планеті площу, більшу за територію СРСР.

Підводні руди стали об'єктом уваги нової галузі господарства — морської гірничої справи. У "мокрих" рудах шельфу вже виявлено 17 видів цінних мінералів. Крім того, на абісали — у глибинних зонах морів — залягають мільярди тонн поліметалічних конкрецій. Далі ідуть копалини в надрах дна та "рідка" руда — сама вода Світового океану, в якій розчинено солі мало не всіх металів таблиці Менделєєва.

Тепер морські гірники добувають каспійську нафту, азоську залізну руду, золото, олово.

Розширюється видобуток мінеральних багатств океану і в інших країнах. Щороку до 200 алмазних уламків піднімають з глибини 50—80 метрів біля берегів Південної Африки. У 1965 році з підводних родовищ Індонезії, Таїланду добуто близько 4,5 тисячі тонн олова. У відкладах Тихоокеанського узбережжя СРСР, Японії, США є великі запаси пісків, що містять залізо, титан, хром, олово, вольфрам, цирконій, рідкісноземельні метали та ін. Біля берегів нафтоносного Північного моря, Атлантичного та Індійського океанів на різних глибинах знаходять фосфоритові піщано-галькові тіла. Берегові осади Білого, Баренцового, Карського, Балтійського, Чорного морів містять марганець, кобальт, нікель, мідь тощо.

Морська геологія, що вивчає структуру та розвиток підводної частини нашої планети, швидко вдосконалює методи дослідження морського дна. Роком її народження прийнято вважати 1872, коли розпочалася успішна кругосвітня експедиція на парусно-паровому корветі "Челленджер" під керівництвом англійського зоолога Уайвілла-Томсона. Наукові матеріали цієї експедиції, оброблені Джоном Марреєм, до нашого часу лишаються фундаментальними для геології моря.

Сучасна морська геологія об'єднує комплекс досить великих розділів усіх геологічних наук на суходолі: динамічну геологію, літологію, мінералогію, стратиграфію, палеонтологію, історичну геологію, геоморфологію, тектоніку, вулканологію, петрологію, інженерну геологію, геологію корисних копалин. Крім того, до завдань морської геології входять питання забезпечення геологічними даними будівинків гідротехнічних спо-

руд на морському дні, рибалок, навігаторів, прогностів підводних землетрусів тощо...

У пляномірному освоєнні ресурсів океанічного дна та водної товщі беруть участь геологічні установи, науково-дослідні інститути. Вагомий внесок у цю справу роблять і науковці Інституту геологічних наук АН УРСР. Вивчення Світового океану і його мінеральних ресурсів — важлива тема їх досліджень. Зокрема, в лабораторіях інституту вивчають базальти Атлантики, підняті з підводних рифтових гір науковцями Інституту геологічних наук АН УРСР В. Х. Геворкяном, В. С. Горбуновим, М. М. Іванником. За даними хемічно-речовинного складу рифтових базальтоїдів тут виявлено підвищений вміст титану — металу космічного віку...

Проблеми, пов'язані з освоєнням мінеральних ресурсів донних відкладів, далеко не прості. Солонна вода роз'їдає метали з кожним десятком метрів глибини зростає тиск на механізми. Однак можливості сучасної техніки дозволяють подолати ці труднощі. Уже тепер учені працюють над створенням плаваючих та підводних гірничо-збагачувальних комбінатів з герметичними вузлами, де використані технічні рішення космобудування.

Промислову розробку поверхневих пляжових розсіпів ведуть відкритим способом — скреперами, бульдозерами, ескаваторами, гідромоніторами. Частіше зустрічаються морські розсіпи на підводних ділянках шельфу. Тут доречно застосувати драги з різними робочими органами — ковшами, ґрунтовими насосами, ерліфтерами тощо.

Радянські та американські спеціалісти вважають, що доцільно розробляти підводні родовища агрегатами безперервної дії — типу землеснарядів, які можна використовувати до глибин 50-100 метрів. Розміщують їх на катамаранах і тримаранах. Могли б знайти застосування і батискафи з маніпуляторами — механічними руками. Вартість однієї тонни піщаної руди з шельфових розсіпів — всього 20-30 копійок...

Рентабельність розробки підводних та "водних" руд на рудниках Світового океану підтверджена експлуатацією більш як 570 морських родовищ нафти, газу, мінеральних розсіпів. Дуже показово, що після перших плідних пошуків морських геологів при ООН була створена Міжнародна організація по вивченню та використанню величезних комплексних ресурсів океану.

Одержання багатьох промислово важливих матеріалів із морських осадків у два рази дешевше від видобутку тих самих компонентів з материкових родовищ. Отож, за морською гірничою справою — велике майбутнє.

Микола КАЧАНОВ
("Н. і С.")

НЕ ЗАБУДЬТЕ
ВІДНОВИТИ
ПЕРЕДПЛАТУ
СВОЄЧАСНО!

**КНИЖКА ПРО МОСКОВСЬКІ
ЗЛОЧИНИ**

(Гр. Костюк. "Окаянні роки")

Наш нарід зазнав, мабуть, найбільших втрат під московською окупацією, тому серед еміграційних видань ми маємо і найбільше різноманітних спогадів саме про ті страшні часи від початку приходу радянської влади й по цей день. Та ось до тих численних спогадів долучився ще один. Це спогади нашого довголітнього голови ОУП "Слово" Григорія Костюка. Цікавий уривок цих спогадів нам пощастило прочитати ще у Львові в якомусь журналі, а тепер у в-ві "Діялог" у Торонто вийшла цілість, що має піднаголовок "Від Лук'янівської тюрми до Воркутської трагедії" (1935-1940 рр.).

Автор у своїх спогадах, що мають 162 сторінки, як науковець (літературознавець) з досконалим знанням тих обставин і друкованої літератури на цю тему, з темпераментом і відповідною кваліфікацією того масового нищення нашого народу та представників інших національностей, показав смертний шлях мільйонів, якими були заповнені в'язниці і концтабори. Читач бачить яскраво, як проходили масові арешти, як фабрикувалися обвинувачення абсолютно невинних людей, в якій нелюдський спосіб домагались фальшивого визнання невинних злочинів, як мурдували й вели на розстріл доведених до напівпритомності людей, які підписували всі оскарження, що їм підсудували на конвєсах допитів слідчі.

У різних в'язницях, на перехресних шляхах "необятной родини", авторові довелося зустрітись з багатьма відомими політичними діячами, науковцями, письменниками, селянами, про яких створилась ціла галерея силуеток представників усіх верств суспільства "найдемократичнішої в світі країні", ім'я якій Радянський Союз.

Поруч з численними портретами в'язнів, де бачимо часто їх життєвий шлях, включно з арештами і катуваннями, автор змалював і цілу низку самих тих

катів-слідчих, які на всі лади своєї спритности фабрикували обвинувачення, творили цілі групи "підпільників", "шпигунів", диверсантів, "ворогів народу", лосилаючи їх на загибель.

Воркута — це заполярні місцевості найжахливішого заслання. У своїй передмові Гр. Костюк підкреслює, що досі навіть і Солженіцин у своїх томах "Ахипелаг ГУЛАГ" не спромігся багато розповісти деталей про ті концтабори. Тож у спогадах читач зустріне сотні відомих призвищ і очима автора побачить життя таборів на Воркуті, відомий воркутський страйк і як нещадно зломил його жорстока рука московського "правосуддя". Чимало уваги у спогадах віддано й численним постаням троцькістів і їхній долі.

Треба підкреслити, що ці спогади написані об'єктивно, на високому інтелектуальному рівні, з поданням багатьох фактичних та історичних фактів. Усе це робить книжку цікавою й цінною. Серед низки найцінніших спогадів про ті "окаянні роки" це видання нашого видатного літературознавця й науковця займе одне з найкращих місць.

В. Голуб

**АЛЬМАНАХ УНСОЮЗУ
НА РІК 1978-ИЙ**

Щорічний Альманах УНСоюзу це поважне видання й вихід його у світ це не абияка поява на українському книжковому ринку! Та ще коли прийняти до відома, що наклад його 20.000 примірників, та що його розсилають майже даром усім передплатникам щоденника "Свобода", то такую появу завжди треба щиро привітати та подякувати всім тим чинникам, які до неї спричинилися.

На жаль, про Альманах УНСоюзу на рік 1978-ий цього всього не можна сказати! Бо написаний він так, як **не треба** писати, зредагований так, як **не можна** редагувати та зрештою й зрецензований він так, як **не можна** рецензувати. (Див. "Нові дні", ч. 338.)

Альманах — це не щоденник, з яким треба спішити! На Альманах є рік часу, щоб підшукати авторів, укласти теми, проредувати й видати так, як належить. Тоді він вийде й рецензентам не буде про що писати, бо звичайно в рецензіях підкреслюють недоліки видання, а менше говорять про позитиви.

Альманах УНСоюзу має так багато недоліків, що не помітити їх ніяк не можна, тому й рецензія на нього в "Н. Д." нездала, видно, що автор тієї рецензії Альманаха й не читав, що він і доказав, бо підписався лише як "Член УНС". (А ми його запитаємо, з якої "вікової" групи він є член УНС?!).

Я особисто сприйняв Альманах УНСоюзу на рік 1978-ий з приємністю й відразу ж звернув увагу на заклик редакції, щоб читачі прочитали про подорож двох царів по Україні. Тим більше, що автором того репортажу був ніхто інший, а д-р Микола Аркас, сам степовик та ще й автор порядної монографії про Північне Чорномор'я.

Свої враження про Альманах я відразу ж 1-го лютого 1978 описав Редакції Свободи, яку привітав з таким видавничим успіхом (тоді я ще й не звернув уваги на те, що альманах не редагувала редакція "Свободи"). З того листа я тут уважаю за потрібне подати дещо й читачам "Н. Д.", тим більше, що лист до Редакції "Свободи" й не був стилізований для друку, тому його ніхто й не читав. З того листа подаю:

В історії майже так, як і в математиці, існують точні поняття-дефініції, які нікому не вільно міняти на свій особистий смак. Напр. особа російського царя Петра Першого, це велика історична постать, не тільки російської історії, але й світової, тому, коли росіяни надали йому титул "Великого", то цей титул за ним так і лишився і є прийнятий у світовій літературі, а не тільки в підручниках історії.

На англійську мову його перекладають, як "Грейт", а коли пан М. Аркас додав до імені Петра Першого коротенький епітет, добре, що хоч з маленької літери, "лютий", то в англійському режюме на ст. 267 перекладено той епітет як "ТРОЗНИЙ" та ще з ве-

ликої літери, то це вже вийшов скандал, бо титул "Грозного" належить тільки Іванові Грозному (1530-1584).

Українці не визнають за Петром Першим титулу "Великий", тому й обминають його (себто той титул) і стало вживають тільки порядкове число "Перший". На тому треба б і зупинитися й не видумувати будь-які ще додаткові епітети, бо вони ні до чого не доведуть і нам від того легше не стане! Розбив Петро Перший нас під Полтавою, і чухаймося та не даваймося, щоб і надалі нас так били, як це дали нам під Полтавою!

Не витримувє жодної критики й твердження пана Автора, що цариця Єлисавета одружилася з **Кирилом** (??? — це мої знаки запиту, Г. Г.) Розумовським (та ще й декілька разів повторене твердження). Бо насправді цариця Єлисавета одружилася з **Олексом** Розумовським! Це, здається, така істина, що її мав би знати й пам'ятати кожний дорослий українець та ще з освітою та ще з титулом!

Змарнував батько пана Автора працю, коли написав йому "Історію України". Не пошанував пан Автор пам'яті свого батька, коли аж такі неісторичні твердження подає для читання своїм землякам.

Жаль розбирає, що Автор уже в літах, і нема як послати його до шкіл українознавства. (Хіба б до Гарварду?!). А що ж нам, дорослим українцям можуть говорити учні шкіл українознавства, коли ми й самі не знаємо як слід історії нашої батьківщини України?! Що це так, то про це читаймо далі.

Що коли цариця Катерина II появилася в Україні, то повірте мені, що нікого б не треба було аж "зганяти" до берегів Дніпра, бо цариця в Україні, це така велика атракція, що всі валом повалили до берегів Дніпра, щоб глянути на таке видовисько! Треба ж не забувати людської душі й розуміти звичайне людське зацікавлення в ті часи, коли ще не було ані кіна, ані телебачення!

Далі Автор пише: "Після завоювання Криму року 1774 (??? — мої знаки запиту, — Г. Г.) вся Північна Чорноморщина та Озівське море увійшли до складу Російської Імперії"... Це невірно, бо

Крим був завойований і прилучений до Російської Імперії року 1783-го!

Подорож цариці Катерини II в Україну відбулася не року 1767-го, бо цим він сам собі перечить (див. вище його дату рік 1774), а року 1787. (Див. "Історію України" Миколи Аркаса, на стор. 345)". На цьому кінчаються цитати з мого листа до Редакції "Свободи".

Далі ще трапляються інші недогляди, переважно редакційного порядку. Напр. на ст. 64 трапляється слово "Смерть", яке нічого нікому не говорить, бо має бути "СМЕРЩ" — себто Смерть шпіонам, більшовицька державна організація для боротьби із шпигунством.

На ст. 205 подано, що Євген Маланюк народився в Херсоні, а має бути на Херсонщині. Маланюк був інженером не економістом, а гідротехніком! У **Першій світовій** війні Маланюк не міг бути старшиною Української Національної Армії, бо тоді такої ще не було. (Хіба що УСС по австрійському боці).

Про численні інші матеріали не буду висловлюватися, бо їх в Альманасі багато й якість їхня досить різноманітна, що цілком природньо, але про останню статтю "Справа Богдана Сташинського" авторства С. Рождественського не висловитися не можна, вже хоч би тому, що ця стаття це переклад з "Нового русского слова", єврейської газети, яку видають російською мовою в Нью-Йорку.

Це ж національний скандал! Ім'я Степана Бандери це ж найголосніше ім'я в новітній історії України, і редакція Альманаха за рік часу не найшла когось із українських авторів, щоб написали відповідну змістом статтю про нього та про атентат на нього?!

Здається й оточення довкола видавців Альманаха націоналістичне, немало довкола нас і справжніх бандерівців, не тільки тих, що в бічній кишені носять по чотири ручки, чи олівці, але й таких подостатком, що з друкарськими машинками! То чому ж пертисся в русско-єврейські джерела?

Існує джерельна студія німецькою мовою й з німецькою докладністю Карла Андерса: "Морд

авф Бефель". Дер Фаль Сташинський. Ферляг Фріц Шліхтенмаєр, Тюбінген (Некар, 1963. Ст. 112).

Нею мали би покористатися й українські дослідники для статті для Українського Альманаха про українського виняткового політичного діяча, якби тільки редакція Альманаха своєчасно подбала про це.

Не можна ж так детально розбирати всі матеріали в Альманасі, бо з того вийшов би напевно знову один альманах, тому на цьому закінчую мій власний, мій особистий, огляд Альманаха УНСоюзу на рік 1978-ий! І підписуюся повним ім'ям, себто за мого писання я беру на себе сам відповідальність!

Член УНСоюзу з року 1949

Гаврило ГОРДІЄНКО

ЯК У НАС ІНФОРМУЮТЬ...

У щоденнику "Свобода" з 15 вересня ц.р. надруковано на першій сторінці таку новинку: "У Львівській науковій бібліотеці АН УССР ім. Василя Стефаника в часі, коли розгортали купу книг у старій коморі, знайшли пакет із грубого вилинялого паперу, яка (?), беручи до уваги шрифти і її (?) поліграфічне виконання, появилася ще у XV сторіччі... Книга ця — це "Сутність речей", що її написав Бартоломей де Гланвіль старший у 1841 (?) році в Кельні. Книга, що її знайдено, вже є сороковою з черги, написана інкабулами (?), що знаходяться (?) у фондах Львівської академічної бібліотеки."

У тому ж числі "Свободи", також на першій сторінці видніє заголовок: "Повінь в Індії загрожувє вибухові пошестей".

А хай вам, панове редактори і коректори єдиного українського щоденника в Америці, присниться таємнича "інкабула" за такі інформації і за ваш геніяльний винахід проти вибуху пошестей.

Приєднуйте

"НОВИМ ДНЯМ"

нових передплатників!

**З ПРИВОДУ ВМІЩЕННЯ В ЕУ/2
СТАТЕЙ "СВУ ПРОЦЕС" І
"СУМ"**

У деяких пресових органах на еміграції почалися випадки на адресу редакції **Енциклопедії Українознавства** та автора двох важливих статей з новітньої української історії, а саме "Спілки Визволення України процес" і "Спілка Української молоді". Центральна Управа Спілки Української Молоді видала пресове повідомлення п. н. "Під осуд української громадськості". Президія еміграційної Спілки Визволення України опублікувала заяву з різними додатками, називаючи статті про СВУ і СУМ "провокацією" супроти цих організацій.

Керівництва названих організацій намагалися перешкодити вміщенню запланованих і затверджених редакцією матеріалів, домагаючись поміщення своїх версій статей чи пропонуючи інших авторів. Редакція ЕУ/2 з суттєвих і засадничих міркувань не піддалася цьому натискові й опублікувала статті автора, до якого має цілковите довіря як до сумлінного науковця-дослідника...

Професор Я. Білінський підійшов неупереджено до існування Спілки Визволення України й використав доступні йому джерела. Водночас він не промовчав про двох різних поглядів щодо основного характеру СВУ: один майже тотожний з актом обвинувачення на Харківському процесі в інтерпретації еміграційних СВУ-СУМ, і другий, згідно з яким СВУ в такому виді, як намагалася виявити НКВД, не існувала. Гасло в ЕУ/2 ані не зменшує в будь-якій мірі жертви учасників процесу СВУ, безсумнівних українських діячів-патріотів, ані не ставить під сумнів ідеалізму тих, які на еміграції хочуть бути їхніми послідовниками...

Редакція ні в цьому, ні в інших випадках не мала заміру завдати шкоди чи принизити престиж теперішніх організацій, що носять ім'я своїх попередників, хоч і яке невияснене було їхнє минуле. Ідеї, що ними жи-

ли і за які змагалися діячі, що їх суджено на процесі СВУ в Харкові в 1930 р., залишаються світлими для всіх...

Стверджуємо ненаведений у нашій статті ЕУ/2 факт, що критично ставиться до існування СВУ і відомий діяч руху опору Вячеслав Чорновіл: "...НКВД зфабрикувало СВУ (Спілку Визволення України), обіцянками чи погрозами з учених (хоч і не зі всіх) витиснуло зізнання і перевело відкритий показовий процес над керівниками неіснуючої спілки..." (В. Чорновіл, "Я нічого у вас не прошу", Торонто, 1968, стор. 103).

Відкидаємо методи і форми опротестування, прилюдних судів і тиску, що їх стосують окремі особи чи організації до Енциклопедії Українознавства, що здобула загальне визнання об'єктивних своїх і чужих читачів. Цей твір є під постійним обстрілом радянських органів і, на жаль, деяких кіл на еміграції. Ми вітаємо кожну критику й гадаємо, що на неї є місце й у стосунку до матеріалів, публікованих в ЕУ. Проте критики повинні зберегти форму і стиль присутньої дискусії, переконування й доведення правди на науковому академічному рівні. На жаль, писанням, які досі появились у цій справі, бракує цих властивостей. Погрози організованого бойкосту ЕУ нас не лякають. Віримо, що українська громадськість зуміє належно це оцінити.

Сарсель, в травні 1978.

За Редакцію ЕУ:

(—) Проф. д-р В. Кубійович

Це вияснення проф. д-ра Вол. Кубійовича подаємо скорочено.—

Ред. "Нових днів"

"УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ" У США

Михайло Воскобийник, голова УРДП, у своїй вступній статті в першій числі "Українських вістей" на американському континенті, що вийшли 30 серпня 1978 року, закликає всіх прихильників і симпатиків українського демократичного руху ставати ледь платниками газети, яка на протязі 34-ох років була трибуною наших творчих, ідейних демократичних людей.

Газету видає видавнича спілка, а редагує колегія. Головним редактором є Михайло Смик. Річна передплата тижневика "Українські вісті" — 20 американських доларів. Передплата в інших країнах рівна вартості обміну американського долара на гроші даної країни. Адреса видавництва:

Ukrainian News, 2209 Caniff Ave., Detroit, Mich. 48212, USA.

В Новім Ульмі видавництво має кільканадцять сетів річників газети, починаючи з 1945 року. Деякі є оправлені. Видавнича спілка звернулася до різних українських наукових інституцій і музеїв збільшити свої колекції річниками "Українських вістей". Кошти упаковки і пересилки мають заплатити замовники. Читачі, бажаючи набути для своєї колекції будь-який річник газети чи й усі річники, мають звернутися на адресу:

Archives of Ukrainski Wisti
811 S. Roosevelt Ave.
Arlington Heights, Ill. 60005, USA

"Українські вісті" мають також на складі майже всі твори Івана Багряного, Василя Ів. Гришка і багатьох інших авторів.

**ПРОВІД ОУН У СПРАВІ ПОДІЙ
В ДЦ УНР**

У зв'язку з сумними подіями, які сталися в останніх місяцях у Державному Центрі УНР, Провід українських націоналістів подав до загального відома таке:

1) Розв'язання Української Національної Ради президентом М. Лівчицьким відбулося без порозуміння, узгодження і навіть без попереднього повідомлення Президії УНРади, провідів політичних партій і організацій та речників громадського сектора УНРади.

2) Реакція преси й широких кіл громадянства проти незаконного й політично недоцільного розв'язання УНРади виявила понад усякий сумнів брак довіря до Виконавчого Органу на чолі з Т. Леонтієм, який без обґрунтованих підстав поставив внесок на розв'язання УНРади.

3) Президент УНР М. А. Лівчицький, його заступник і голова ВО цілком ігнорують думку більшості партій і організацій, активний голос речників громадського сектора УНРади та голоси

широких кіл громадянства. На швидку руч і в секреті реорганізований Виконний Орган УНР не дає абсолютно жодної залоручки, що він буде спроможний довести до внутрішнього замирення і консолідації на чужині на базі ДЦ і УНРади.

4) Провід українських націоналістів віддає такі методи політичного поступування теперішнього керівництва ДЦ УНР як недемократичні, непарламентарні та шкідливі для української визвольної справи і подає до відомства, що представники ОУН не беруть жодної участі в теперішньому Виконному Органі УНР, ані відповідальності за діяльність теперішнього керівництва УНР.

ЗАСІДАННЯ СЕКРЕТАРІАТУ ЦК УРДП

2 вересня ц.р. в Лондоні (Канада) відбулося поширене засідання Секретаріату ЦК УРДП з участю голови партії — Михайла Воскобійника, генерального секретаря — Олексія Коновала, другого заступника голови — Анатолія Лисого й інших керівних членів УРДП США і Канади.

На денному порядку були загальні інформації про працю Крайових Комітетів, перенесення видавництва "Українські вісті" до США, зміни у виданнях партії і про наступний з'їзд УРДП.

Восьмий з'їзд УРДП відбудеться 24 і 25 листопада 1978 року в Детройті, США.

Крайовий Комітет УРДП Великобританії переключив програму УРДП на англійську мову, щоб її легше могли зрозуміти молоді люди, які слабко володіють українською мовою, і для вжитку в англослов'янському світі. Належну увагу присвячено суспільно-громадським і політичним організаціям, СКВУ напередодні 3-го Конгресу, Українському Демократичному Рухові тощо. ЦК УРДП стурбований дальшою долею Державного Центру УНР, теперішній провід якого скомпромітував демократичні ідеї УНР і докотився до кліки кількох безвідповідальних осіб. У цій ситуації УРДП, як і інші українські політичні партії, не несе жодної відповідальності за дії теперішнього керівництва ДЦ УРДП.

САМОВЛАДДЯ УРЯДУ УНР

(Скорочено)

У "Свободі" з 25 серпня ц.р. в статті "Новий Уряд УНРеспубліки відбув перше засідання" зреферовано бюлетень Українського Інформаційного Бюро, з якого довідуємося, що Уряд УНР під головством Т. Леонтія та в присутності президента М. Лівичького і віцепрезидента М. Степаненка "схвалив зміни в Тимчасовому законі про реорганізацію Державного Центру", які цілком переписали всі демократичні постанови Тимчасового Закону з 1948 р., себто дотеперішньої Конституції Державного Центру УНР в екзилі. Зміни ці затвердив негайно президент УНР. Чи уряд і президент УНР в екзилі можуть самовільно міняти Постанови Тимчасового Закону про реорганізацію Держ. Центру, ухваленого всіма партіями УНРади в 1948 році? — Що закон цей творить тимчасову конституцію для всіх органів Держ. Центру УНРеспубліки, в цьому ніхто не сумнівається.

В точці 8-й 18-ої статті виразно написано, що розв'язання Національної Ради може наступити тільки внаслідок спільного внесення президії УНРади і уряду і що президент мав доручити до трьох місяців поновлення мандатів для представників від політичних партій. Який отже сенс при такому застереженні мала б якась постанова уряду, змінюючи Тимчасовий закон, тоді, коли в точці 3-й 15-ої статті виразно написано, що зміни цього закону можуть бути ухвалені лише кваліфікованою більшістю 2/3 голів членів Української Національної Ради. Тим самим усіякі зміни, застережені для сесії УНРади, не можуть входити в компетенцію уряду, бо уряд не дістав від творців конституційного закону ніякого права міняти своєю постановою Тимчасовий конституційний закон з 1948 року...

При цій нагоді хочу пригадати п. Лівичькому, що він як президент УНР в екзилі, приступаючи до виконання обов'язків Голови Держави, склав присягу "шанувати закони Української Держави, зокрема поступати згідно з Тимчасовим законом про реорганізацію Українського Державного Центру", отже того закону, який його уряд,—що також при-

сягав "стояти на сторожі законів Української Держави", — своєю постановою самовільно змінив, а п. Лівичький це самовладдя акцентував, чим обидва ті чинники Держ. Центру допустилися злочиння присяги...

Необмежений гін до самовладдя теперішнього естаблішменту Державного Центру і його дії мають на меті тільки одне: під претекстом оборони Державного Центру УНР забезпечити за собою дотеперішні пости в тому Центрі аж до їх смерті, а що буде після них, тим вони не журяться. Вони не журяться також і тим, що своїм свавіллям компромітують ідею народоправної УНРеспубліки та поглиблюють роз'єднання серед визнавців цієї ідеї.

Я не думаю, що проводи демократичних партій, які 1948 року створили закон про реорганізацію Державного Центру УНР, приймуть мовчки замах теперішнього естаблішменту на демократичну Конституцію УНРеспубліки, і вірю, що вони скажуть замаховцям своє терпке слово.

Ол. Яворський, голова УНДО

ФУНДАЦІЯ ІВАНА БАГРЯНОГО

Сьомий з'їзд УРДП, що відбувся 1975 року в Торонто, схвалив постанову заснування півмілйонної фундації імені Івана Багряного. Капітал фундації лишається завжди недоторканим, а лише дивіденди можуть бути зужиті на різні видання, що зближуватимуть день постанови незалежної української держави.

Фундація планує видати публіцистичні і літературні праці Івана Багряного, допомагати "Українським вістям" і веденню ефектвної політичної і наукової діяльності насамперед вихідцям із східних земель України.

Фундацію Багряного очолює Галина Воскобійник. Фундація вже розпочала друк збірника Григорія Китаєвого.

До цього часу до нерушимого фонду фундації надійшло 59,710.00 доларів. Багато старших віком осіб у своїх заповітах записали на фундацію частину чи й усе своє майно й заощадження. Пожертви на фундацію можна складати, пишучи на адресу:

Bahriany Foundation, Inc.
420 Woodhaven Place
Philadelphia, Pa., 19116, USA

З УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ В АВСТРАЛІЇ

Частина членів Клубу разом з місцевими учасниками 4-го конкурсу молодечої творчості. У першому ряді зліва сидять: Неван Грушецький, Зоя Когут, Божена Коваленко, Дмитро Нитченко, Анастасія Грушецька та артист Юрій Михайлів. Стоять: Оріся Стефін, Наталка Березняк (відзначена), Тарас Мацібурко, Тая Шевченко (2-га нагорода), та Люба Лотиш. Фото: Євген Стефін.

■ **Вечір учасників 4-го конкурсу** молодечої творчості відбувся в Ессендоні біля Мелборну 13-го серпня ц.р. У конкурсі, який проголосив Літературно-мист. клуб ім. Василя Симоненка, взяло участь 11 осіб шкільної молоді. На цьому вечорі після читання оголошено наслідки конкурсу на прозовий твір (оповідання, новеля, казка, нарис, спогад і есей). Жюрі конкурсу (Зоя Когут, артистка Ірина Залеська, Божена Коваленко, Анастасія та Неван Грушецькі, Вол. Каспенкович під головуванням Дм. Нитченка), розглянувши попередньо всі конкурсні матеріали, ухвалило: першої нагороди нікому не присуджувати. Другу нагороду 60 доларів присуджено Таї Шевченко, 15 років, за оповідання "Розвіяна самота", третю нагороду 40 дол. одержав Славко Ільків за нарис "Я хотів би побачити Україну". Одночасно ухвалено відзначити Наталку Березняк (16 років) за оповідання "Ріка-чарівниця" нагородою в 20 доларів, а всім іншим учасникам конкурсу ухвалено видати по 10 дол. для заохочення.

Присутніх на вечорі 62 особи.

■ **Концерт студентського хору "Тирса" з Канади** відбувся в Українському Нар. Домі в Ессендоні 27-го серпня при переповненій залі. Близько 1200 глядачів прийшли послухати гостинний виступ канадського молодечого хору під кер. Вірляни Головки. У програмі цього мішаного хору, що мав понад 50 хористів, були релігійні й народні пісні та пісні відомих наших композиторів. Кілька пісень було в обробці самої диригентки В. Головки. Зал вітала кожну точку бурхливи-

ми оплесками. Після виступу в Сіднеї вони відлетіли до Японії, де також запланований концерт.

■ **Гості з Аделаїди.** З Аделаїди (Півд. Австралія) завітали в липні до Мелборну та його околиць співаки, бадуристи й танцюристи під керівництво диригента хору "Ластівка" Богдана Жолкевича, разом близько 40 осіб. Вони з успіхом виступили в Джілонгу, а наступного дня дали концерт на околиці Мелборну в Саншайні. Капеля бандуристів ім. Гр. Китаєстого, під кер. Лесі Гавришкевич, разом з чоловічим хором (дир. Б. Жолкевич) виконали "Думу про Чепігу й Головатого", "Думу про Морозенка" та "Гей злітались сри". Двічі виступав жіночий хор "Ластівка", потім були сольові виступи бандуристки Л. Гавришкевич, дует Рома Нестор та О. Соловій, чоловічий хор, квартет, а також танцюристи під кер. Василя Лабаза. На закінчення зсі разом виконали "Монтаж-картину", де синтетично поєдналися спів, музика й танець. Акомпаньовувала—Н. Суходольська. Серед солістів були: А. Теплий, Г. Васильок, А. Карпенко, О. Лукаш, П. Миронюк, С. Трушкевич, В. Крицький.

Посаднання в програмі трьох різних видів мистецтва внесло різноманітність, захопило глядачів, викликавши бурхливі оплески, а Громада влаштувала виконавцям гарне прийняття.

■ **На пошану Гната Хоткевича.** У неділю 18-го червня, на запрошення філії Громади в Джілонгу (75 км. від Мелборну) Літературно-мист. клуб ім. Василя Симоненка з Мелборну влаштував виступ. Доповідь прочитав голова

Клубу Дм. Нитченко, а члени Клубу В. Каспенкович, Анастасія і Неван Грушецькі, Ірина Залеська та Юрій Михайлів прочитали новелі, оповідання та уривок з "Камінної душі" Гн. Хоткевича.

■ **Співачка Зірка Менцінська-Дошак у Мелборні.** У неділю 6-го серпня виступила з концертом в залі Української Громади в Ессендоні біля Мелборну Зірка Дошак з Перту (Зах. Австралія). З 1971-го року вона належить до членів Оперної Компанії Зах. Австралії. Виступала у "Фледермаус", "Циганський барон", "Дідона і Еней", "Мадам Батерфляй". Одночасно вона брала активну участь в українських програмах під час різних свят, концертів тощо. Співачка має приємний голос (меццо-сопрано), гарний вигляд і добру школу.

У програмі виступили додатково також молода співачка Люся Юрків і сумівська танцювальна група під кер. Моравської.

Вдалий концерт закінчився щирим вітанням гості-співачки, що прибула з Зах. Австралії (4 тисячі кілометрів) до Вікторії.

Дм.Н.

ВШАНУВАЛИ 100-ЛІТТЯ О. ОЛЕСЯ

У неділю 24-го вересня ц.р. Відділ Союзу Українок Нобл Парку (біля Мелборну) вшанував співця національного відродження України поета О. Олесь з нагоди 100-ліття з дня його народження. Для виконання мистецької програми було запрошено з Мелборну Літературно-мистецький Клуб ім. Василя Симоненка. Свято відкрила голова відділу

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ

"СПРАВА М. СОСНОВСЬКОГО"

У журналі "Нові дні" ч. 341-342 ми прочитали статтю сл. п. Михайла Сосновського п. н. "Ідеологія чинного націоналізму на життєвому іспиті" й інші матеріали про покійного. Треба подякувати редакції "Нових днів" за опублікування цих сумних, але важливих матеріалів... Дуже велике, потрясаюче враження зробило на нас прочитане. Ми, українці на еміграції, маємо у проводі й таких людей, на жаль, які себе трохи не обоготворяють, накидаючи всій українській еміграції свою волю і заперечуючи всіма засобами (...) всяку співпрацю поміж українськими організаціями. А тим часом тільки спільна дія всіх нас, а не окремі "визвольні фронти", може допомогти нашому народові в його боротьбі з окупантом України.

Так як це було в свій час на рідних землях, вони різними засобами усувають з дороги тих, хто їм на перешкоді, нетерпимо й з ненавистю ставляться до інакходумаючих осіб, які розумом та інтелектом стоять набагато вище від них — самозванних і самоназначених вождів, що понад усе бажають залишитись вождями до смерті...

Вельмишановна Пані Сосновська! Просимо переслати (нам) книжку М. Сосновського "Дмитро Донцов — політичний портрет".

Петро і Ольга Неліпи

Союзу Українок Божена Коваленко, сказавши кілька слів про велич і значення для нас Олександра Олеса, якому присвячено цей вечір.

Після цього голова Клубу Дм. Нитченко прочитав доповідь про життя і незвичайно талановиту творчість цього співця краси й боротьби України за свою самостійність, а члени Клубу Ірина Залеська, Зоя Когут, Божена Коваленко, панство Неван, Анастасія Грушецькі, Юрій Михайлів, Володимир Каспенкович та двоє з творчої молоді — Орися Стефін та Марко Ріжнів, прочитали супровідні поезії видатного ювілята.

..Ви шляхетно повелися із сл. п. М. Сосновським. Знаю людей, які були при його автопсії. Заявляють, що нирки були цілковито знищені. Проте сумнів мене не покидає: "Свої, чужі, чи чужі через своїх?"... Бож на хворобу нирок ніхто так раптово не вмирає...

Г. М., США

**

...І десь зрадів, що Ви вмістили матеріали про М. Сосновського. Це була добра й мудра людина. Якщо маєте змогу, намагайтеся робити журнал загально-соборницьким. Останнє число — яскраве свідчення такої соборницької настанови.

Яр Славутич, Канада

**

В "Нових днях" за липень-серпень ц.р. як у статті від редактора, так і в статті п-і Л. Волянської, і в "Слові" на посвяченні пам'ятника бл. п. М. Сосновському згадується про загадковість смерті останнього. Навіть є припущення, що то було політичне вбивство.

Можливо, що повідомлення про його смерть три року тому і мали в собі опис обставин, при яких вона сталася, але то було 3 роки тому і багато Ваших нових читачів про це не читали. Крім того, маю сумнів, щоб і тоді про ті обставини писалося щось більш вичерпуюче, бо наша преса на такі речі є чомусь занадто скупа.

На мою думку, таке, як загадкова смерть визначної української людини, не можна збувати парою слів, але треба широко висвітлювати, і то не заради людської цікавості, а для перестороги інших.

Не забуваймо про підступного ворога, якого маємо. Від своєї кривавої діяльності він не відмовився і не збирається відмовитись, хочемо ми того чи ні. Кому-кому, а нам, українцям, це мусить бути добре відомим.

Прошу дуже, панове, якщо це є можливим, надрукуйте в "Н. Д." про обставини смерті М. Сосновського щось конкретніше.

З пошаною

В. К., Австралія

Про обставини, а зокрема про причини смерті бл. п. Михайла Сосновського надрукуємо щось конкретніше, як тільки дістанемо авторитетний звіт від свідків чи з інших українських або американських джерел. Досі, на жаль, нічого більш конкретного в цій справі не опубліковано. — РЕД.

**

Шановний Пане Редакторе!

Зміст журналу покращав, читаємо від початку до кінця! В статті "Заохочення і остерога" є докір українцям з центрально-східних областей України, на жаль, погодитись з цим не можна. Як вам відомо, на еміграцію попало 1 до 10 (тобто 1 українець з центр. областей, а 10 з Галичини).

Сьогодні ОДУМ є на 2-му місці (1-ше — СУМ). Шкода, що Ви не були 3-го вересня ц.р. на з'їзді в Дорчестер. На бенкеті було 400 осіб молоді, і якої... вихованої, талановитої (це без прикрас, об'єктивно!).

Щодо клубу професіоналістів і підприємців, то Ви також дуже помиляєтесь. На бенкеті за один вечір ми зібрали на катедру українознавства \$160.000. За нашим столом сиділо 8 осіб з центральних областей України, і кожен з нас склав \$1.000; про це буде повідомлено в бюлетенях. Мій земляк, О. Воскобійник, склав \$100.000 на Гарвард (поки що Гарвард — порожня назва для українців: за десять років не видана ні одна наукова праця варта уваги).

Ми належимо до клубу вже 12 років, буваємо на конвенціях, конвенції на дуже високому рівні. Це так, як побути між українцями з іншої планети! Все зразково організовано, цікаво! Прийміть до уваги, що багато з нас — це кращі професіоналісти, а сьогодні підприємці, бож здоровий глузд не заперечує бути одним і другим. Країна приватної ініціативи, отже ж...

До клубу належать і запорожці, і полтавці, і дніпропетровці — всі вони бувають на конвенціях, працюють при видавництві бюлетеню, хоч і не все є їхні при-

БІЛЬШІСТЬ КУРСІВ САМОУДОСКОНАЛЕННЯ Є ЗАКОННИМИ, АЛЕ...

**Ви мусите знати, що провінція
Онтаріо робить, щоб допомогти
вам розпізнати деякі курси,
які не є законними.**

Курси самоудосконалення тепер є дуже популярні. Такі курси і їхні методи можуть мати позитивний вплив на ваше громадське життя і успіх, але вони також можуть обманути і використати вас.

Курси самоудосконалення, які тривають довгий час і дорого коштують, мусять мати контракт, який вам треба підписати.

Ідеально, контракт є для вашої охорони. де мова про те, скільки вам треба заплатити за навчання і що саме будуть вас учити.

Тому перед тим, як підписати контракт, уважайте, щоб ваші інтереси були забезпечені.

Бійтеся продавців мрій!

Ваше Ministry of Consumer and Commercial Relations видало, зрозумілою мовою, інформаційний бюлетень, в якому ви знайдете:

- інформації про деякі нечесні підступи;
- пояснення як розпізнати такі фальшування;
- подаються ваші права в рамках "The Business Practices Act and The Consumer Protection Act";
- подаються деталі, які мусять бути в усіх контрактах які ви підписуєте;
- даються поради, як обходитися із заплаатою за курси самоудосконалення та за кореспонденційні пропозиції.

Коли бажаєте одержати **БЕЗПЛАТНИЙ** бюлетень під наголовком "Beware the Dream Merchant Who Promises a New You",

то пишть до:

**Consumer Information Centre
Ministry of Consumer and Commercial
Relations**

**555 Yonge Street
Toronto, Ontario M7A 2N6**

**Frank Drea,
Minister of Consumer and
Commercial Relations
William Davis, Premier**

Province of Ontario

звища, бо вони з певних причин цього собі не бажають.

Запрошуємо і Вас стати нашим членом, не будете шкодувати.

З пошаною

**Українці з Центральних
областей України**

**

Дорогі Центровики!

Я БУВ з вересня ц.р. на з'їзді ОДУМ у Дорчестер. Але не на

бенкеті, а на сесії, присвяченій сл. п. Іванові Павловичу Багрянному та його ролі в активізації українців з центрально-східних областей. На жаль, за виїмком кількох осіб, на залі не було тієї вихованої, талановитої молоді, про яку згадуєте. Мабуть, та молодь чепурилась на бенкет...

Дозволю собі й на цей докір як голова основуючих зборів і перший голова ОДУМ Канади та співосновник одумівського журналу "Молода Україна".

Проте я буду мило вражений, якщо ваш "Бюлетень" виявить у зібраних датках пропорцію навіть не 1:10, а 1:20!

За запрошення стати вашим членом щиро дякую, але я ж ним є тільки не в торонтському клубі. Також щире спасибі особам, які прислали нам "Бюлетень" монреальського клубу. Це перший двомовний "Бюлетень" клубу, що попав до наших рук.

М. Дальний